

mijnstreek

75 jaar vrijheid

2020

NUMMER 2

THEMA

**Het eerste
Heerlense
bevrijdingsfeest!**

INGEZOOMD

Lieve Corry
Brieven van een Heerlense
vader in oorlogstijd

MERKWAARDIG VERHAAL(D)

Een NSDAP-er als slachtoffer
van de tijdgeest?

PORTRET

Thomas Schiphorst,
verzetskoerier

HISTORISCH ACTUEEL

Over een pas ontdekte
schuilkelder in De Egge

Omslag, voor- en achterkant:

De Koningin weer thuis:
bezoek aan Heerlen, nog voordat
geheel Nederland bevrijd was,
op 22 maart 1945.

(Foto: Collectie Rijkzeker, Heerlen)

Colofon

Deze uitgave wordt mede mogelijk
gemaakt door subsidies van de
Gemeenten Heerlen en Brunssum.

Nadruk van artikelen of gedeelten
daarvan zonder vergunning van de
redactie is verboden. De inhoud van de
ondertekende artikelen blijft voor de
verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgever: Stichting Historische Kring
'Het Land van Herle'
p/a Postbus 1, 6400 AA Heerlen.
Tel. 06-10416501.
E-mail: redactie@MijnStreek-Parkstad.nl
website: www.MijnStreek-Parkstad.nl
Bankrekening: NL 86 INGB 0002 0699 07
(BIC: INGBNL2A) t.n.v. Het Land van Herle,
Heerlen

Bestuur: W. Terpstra, voorzitter,
drs. A. Quaedackers, secretaris;
H. Otten, penningmeester; P. Borger;
R. Braad; mr.ir. J. Smeets.

Redactie: R. Braad, hoofdredacteur;
drs. K. Linders, redactiesecretaris;
drs. A. Quaedackers, eindredacteur;
A.S.M. Patelski; dr. F. Gerards;
drs. D. Smeets-Habets; drs. J. Frins MA.

Richtlijnen voor de auteurs:

Artikelen kunt u per post of liever per mail
sturen naar de redactie. Nadere richtlijnen
voor het aanleveren van kopij vindt u
op de website of worden op verzoek
toegezonden.

ISSN: 2468-6166
Jaargang 5 – 2020

Verschijnt driemaandelijks.
Abonnementen per jaar à € 19,90 of
€ 18,90 bij automatische incasso. Looptijd
van een abonnement is uitsluitend per
kalenderjaar. Bij tussentijdse bestellingen
worden reeds verschenen nummers van
dat jaar nageleverd.
Prijs van dit nummer met bijlage: € 8,00
excl. porto- en verpakingskosten.

Vormgeving: Lieke Willems
Druk: CPF XL Communication, Landgraaf

75 jaar...

Al vanaf juni 2019 wordt er op vele plekken aandacht gegeven aan 75 jaar vrijheid. In de geschiedenis van de Nederlanden zijn er maar weinig periodes waarin zo lang op eigen bodem geen oorlog was en zoveel welvaart en vrede. In de media, in ieder geval in onze regionale krant *De Limburger* in de 'SERIE 75 jaar geleden' minimaal elke week, worden sinds september vorig jaar herinneringen en gebeurtenissen rond oorlog en bevrijding gepresenteerd. Dit hadden wij samen uitbundig willen herdenken op 4 en 5 mei van dit jaar. Alle nationale en plaatselijke comités, historische en heemkundeverenigingen en vele musea stonden in de startblokken om er iets moois van te maken, totdat COVID-19 roet in het eten gooide. Misschien komt er een inhaaldag van al die voorbereide evenementen, lezingen en tentoonstellingen. Toch is het dan niet zo speciaal als het vieren ervan op de verjaardag zelf! In ieder geval zijn wij wel in de gelegenheid nu een tweede themanummer Tweede Wereldoorlog aan u te presenteren.

Ook de uitgever van dit magazine herdenkt dat ze 75 jaar geleden is opgericht. Dat gebeurde op 4 april 1945 in de kamer van stadsarchivaris en museumdirecteur Leo van Hommerich. In de studiezaal van het archief waren regelmatig onderzoekers uit oostelijk Zuid-Limburg aan de slag - net als hijzelf - met archiefonderzoek om aspecten van de regionale geschiedenis te belichten. Nu er weer vrijheid was om bijeen te komen, rijpte het idee om in een werkgroep de kennis te delen. Zo werd die dag de eerste werkgroepvergadering belegd en afgesproken eens per maand, behalve in de zomervakantie, bijeen te komen. Ook de naam was toen al duidelijk: *Historische Kring 'Het Land van Herle'*. Van Hommerich had al bij het gemeentebestuur geregeld dat de vaste vergaderplek de studiezaal zou zijn. Vijf jaar later was het zover dat ook de kennis met de buitenwacht gedeeld kon worden en de geboorte plaatsvond van het historisch tijdschrift dat toen de doopnaam *Bulletin van de historische kring 'Het Land van Herle'* meekreeg en aanvankelijk tweemaandelijks verscheen. Na 65 jaar werd gekozen voor een nieuwe opzet en kreeg het tijdschrift de nieuwe naam *MijnStreek*.

Ook 'Het Land van Herle' had de 75-jarige verjaardag graag op de dag zelf willen vieren. Dat is nu uitgesteld. Het bestuur plant de viering nu op zaterdagmiddag 31 oktober a.s. waar enkele boekpresentaties zullen plaatsvinden en u wordt uitgenodigd voor deelname aan het symposium op die dag. Dus reserveer die dag alvast in uw agenda! Om alvast aandacht aan ons jubileum te geven, trakteren we u bij dit nummer op een brochure met een waar gebeurd verhaal over twee Heerlense meiden die geld wilden verdienen met spioneren en daarvoor door de Duitsers flink werden gestraft. Veel leesplezier!

Roelof Braad
hoofdredacteur

INHOUD

Thema

- 4 Het eerste Heerlense bevrijdingsfeest!
Harry van Dijck

Merkwaardig verhaal(d)

- 9 Een NSDAP-er als slachtoffer van de tijdgeest?
Over Heinrich Stahl, NSDAP-Ortsgruppenleiter van Heerlen
Marcel Krutzen

Thema

- 13 Belgische kinderen in Hoensbroek tijdens de Tweede Wereldoorlog
Paul Borger

Ingezoomd

- 15 Lieve Corry
Brieven van een Heerlense vader aan zijn dochter in oorlogstijd
Philippe van Wersch

Thema

- 22 Inkwartiering van geallieerde soldaten en officieren in Hoensbroek
Paul Borger

Historisch actueel

- 27 Over een pas ontdekte schuilkelder in De Egge in Brunssum
Bert van Ogtrop

Portret

- 30 Thomas Schiphorst (1923-1945), verzetskoerier
Marcel Krutzen

Uitgelicht

- 33 Houd Moed! Persoonlijke oorlogsverhalen uit Simpelveld en Bochtoltz
Diane Smeets-Habets

Aangestipt

- 35 Diane Smeets-Habets, Anita Quaedackers en Roelof Braad

Erratum

In het vorige nummer is in het artikel van Paul Borger 'Een bezoek aan de Reichsgraf und Marquis von und zu Hoensbroech' verzuimd de fotocredits te vermelden. De foto's op p. 16 en 18 (oorkonde) zijn vervaardigd door Wim Kortekaas, Hoensbroek. De overige foto's zijn afkomstig uit de albums van de familie Von und zu Hoensbroech.

In noot 3 is gemeld dat het boek 'Kasteel Hoensbroek' (Hoensbroek 2012) te koop is bij Kasteel Hoensbroek en de auteur. Het is een uitgave van Heemkundevereniging Hoensbroek en uiteraard vooral daar te bestellen (zie: www.heemkundehoensbroek.nl/publicaties.html).

HARRY VAN DIJCK

Harry van Dijck, MMO (1960), is werkzaam als manager Procesteam Vastgoed bij woningcorporatie Weller in Heerlen. Daarnaast is hij een liefhebber van regionale geschiedenis, in het bijzonder de historie van de volkshuisvesting en de Tweede Wereldoorlog in Parkstad Limburg.

Het eerste Heerlense bevrijdingsfeest!

Nederland viert 75 jaar bevrijding. In onze regio wordt daar al aandacht aan gegeven sinds september 2019, waarbij herdacht werd hoe de eerste Amerikaanse legers het zuiden van Limburg binnenvielen en de Duitsers terugdrongen naar hun thuisland. Op 5 mei zijn de hoogtepunten van deze herdenking gepland, maar helaas zullen deze door de COVID-19 pandemie digitaal, in de media en binnenskamers gevierd moet worden. Al 75 jaar lang herdenkt Nederland elk jaar de doden van deze verschrikkelijke oorlog en viert Nederlanders bevrijdingsfeesten, elk jaar weer en elk lustrum uitbundiger. Hoe het eerste naoorlogse bevrijdingsfeest in Heerlen in augustus-september 1945 werd gevierd, leest u in dit artikel.

Het zat er aan te komen en op 17 september 1944 was het eindelijk zover: vanuit Voerendaal en Ubachsberg reden Amerikaanse middelzware M4 Sherman tanks richting Heerlen. Veel Duitse soldaten zullen deze stalen werkpaarden niet zijn tegengekomen: de meeste waren gevlucht richting Aken. Op 16 september 1944 stond er nog een Duitse tank, een Jagdpanzer IV op de Zandweg op de Heerlerbaan. Dat voertuig behoorde tot een Waffen-SS eenheid. Het bleek een vergeefse inzet want de Amerikaanse overmacht aan tanks, voertuigen en soldaten maakte het vechten voor veel Duitse soldaten tot een zinloze onderneming. In Heerlen konden de mensen beginnen aan wederopbouw, zowel fysiek als mentaal.¹

Het duurde nog een hele tijd voordat heel Nederland zich van het Duitse juk had ontdaan. Op 5 mei 1945 gaf het Duitse leger zich over en was heel Nederland bevrijd. In Heerlen (exclusief de destijds zelfstandige gemeente Hoensbroek) kon de organisatie van een bevrijdingsfeest worden opgetuigd. Van donderdag 30 augustus tot en met zondag 2 september werden in Heerlen Centrum en in de buurten Molenberg, Meezenbroek, Sittarderweg, Welten, Heerlerbaan, Heerlerheide, Nieuw-Einde /

Versliënbosch en Heksenberg talloze activiteiten georganiseerd. Aan de hand van de 'Officieele feestgids 1945' kunnen we een aardig beeld krijgen van het feestgedruis dat vooral in het centrum van Heerlen plaatsvond.²

Een voorwoord van de notabelen als hart onder de riem

Burgemeester Marcel van Grunsven richtte zich in het voorwoord tot zijn 'Medeburgers!' met plechtstatige woorden en een oproep aan hen om 'aaneengesloten' te blijven, want 'hierin ligt de ware volkskracht!' Ook de Heerlense deken H. Bemelmans riep de bevolking op tot solidariteit door een 'feestgave' te laten uitgaan 'naar onze zoo zwaar getroffen landgenooten elders'. Dominee Frans Postma van de Nederlandse Hervormde Kerk constateerde onder de titel 'Herinnering en Verwachting' na vijf jaren eenheid, een kentering in de samenleving: 'De zelfzucht viert hoogtij, de genotzucht verlaagt de mensen tot het dierlijke, de gemakzucht heeft vooral vele jonge mensen de werklust ontnomen. Wat komt er zoo van de vernieuwing van ons volk? Ik verwachtte regeneratie en ik zie veel degeneratie.' Tenslotte riep A.E. Dinger, directeur van de Staats-

Een half jaar na de bevrijding vereerde koningin Wilhelmina Heerlen met haar bezoek. Dat gebeurde feestelijk op 22 maart 1945, toen nog niet heel Nederland was bevrijd. Naast haar de burgemeester van Heerlen M. van Grunsven.

mijnen, op tot een ‘gemeenschappelijke feestviering, waarbij oud en jong, rijk en arm, gestudeerd en ongeletterd’ moest beseffen ‘...dat wij weer een vrij volk onder Oranje zijn.’ Onvoorwaardelijke trouw van ‘ons Volk’ aan ‘Ons Vorstenhuis’ druipt van de teksten af.³

Het organiserend feest-comité

De oproep van Dinger voor een gemeenschappelijke feestviering van de bevrijding sloeg aan bij een aantal notabelen. Sommigen daarvan waren in de jaren dertig ook betrokken geweest bij het Oranje-Comité Heerlen. Jaarlijks organiseerde dit comité de Koninginnefeesten op 31 augustus, de verjaardag van koningin Wilhelmina. Dinger trok als voorzitter van het Oranje-Comité de kar en kon met zijn ervaring en vanuit zijn netwerk gemakkelijk andere personen met aanzien strikken voor het ‘Bevrijdings-comité’. Ook van dit comité werd Dinger de voorzitter, aangevuld met gemeentebestuurder J.M.H. Stollman, C. Baan, P.P.P. Begas, dr. J. v.d. Bergh, majoor Van de Burgt, J. Kneepkens jr., F. Pot Jr., afdelingschef van de ON-mijnen H.A. Steenaert, A. Widdershoven en architect H.H.A. (Henk) Tummers. Onder dit bestuur ressorteerden een viertal commissies: voor ‘den Optocht’, ‘Sportwedstrijden’, ‘Jeugdwedstrijden’ en ‘Schoolkinderspelen en Wedstrijden’.

Sport, spel, cultuur, muziek en ontspanning

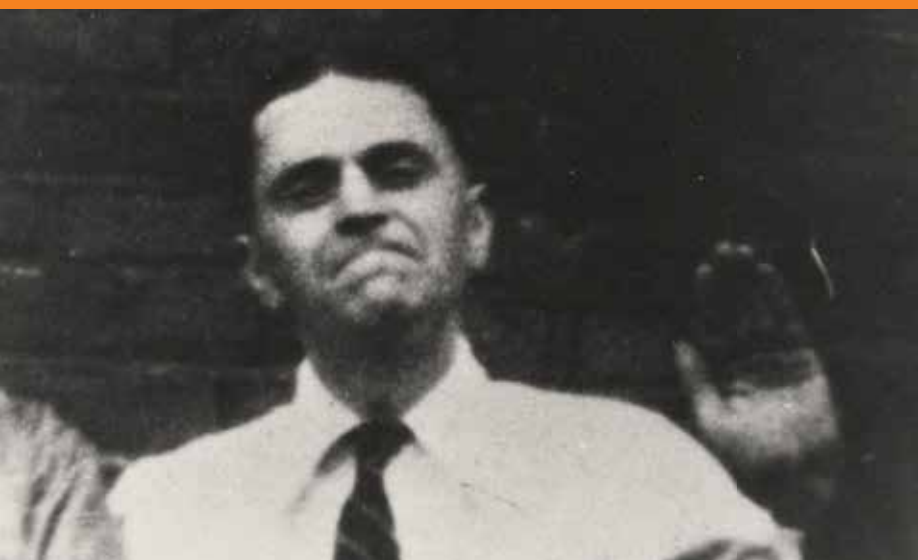
Het plein voor het gemeentehuis in Heerlen was de centrale feestlocatie van de stad. Op donderdag 30 augustus werd de aftrap voor het feest gegeven met een muzikale uitvoering van de ‘Kon. Harmonie St. Caecilia’ en de ‘Heerlensche Zangvereniging Mignon’. Zaterdag 1 september stond in het teken van de jeugd: kinderspelen, jeugdwedstrijden op de Geleenhof en zwemwedstrijden in het openluchtwembad Terworm. Ook figuurzwemmen en waterpolowedstrijden kwamen aan bod. Vervolgens stond een voetbaljeugdtoernooi geprogrammeerd met wedstrijden tussen de teams Helios-Palemig en Groene Ster-V.V.H. ’s Avonds vond een wedstrijd plaats tussen het ‘Nederlandsch Militair Elfstal’ en het ‘Engelsch Militair Elfstal’. Voor de toneelliefhebbers stond een uitvoering van de ‘Dramatische Kunstkring’ op het programma in de Stadsschouwburg. Op zondag 2 september vond een matinee plaats door de ‘Kon. Zangvereniging St. Pancratius’, waarna sportwedstrijden op het programma stonden, ingeluid met een dameshockeywedstrijd tussen een elftal uit Heerlen en een uit Brunssum-Sittard. Verder vonden atletiekwedstrijden plaats en een voetbalwedstrijd tussen een ‘Heerlensch elftal’ en een ‘Heerlerheidsch elftal’. De feestelijkheden werden bekroond met een concert door Harmonie ‘Tot Onderling Genoegen’ (T.O.G., Welten) en muzikale

Bijna een jaar na de toespraak van burgemeester Marcel van Grunsven op de eerste dag van de bevrijding door de Amerikanen op 17 september 1944 werd in Heerlen groot feest gevierd.

Bij de bevrijding van Heerlen op 17 september konden ondergedoken notabelen weer feestelijk worden binnengehaald. Van links naar rechts: dhr. Corman, directeur van het postkantoor; dhr. Kusters, inspecteur van politie, en dhr. Offermans, commissaris van politie. De erewacht bestaat uit leden van de brandweer van Heerlen.

Johan Gorissen als Josef Goebbels in de bevrijdingsoptocht.

Zomaar een beeld uit de bevrijdingsoptocht van 31 augustus 1945 in Heerlen: Wim Palmen (acteur, regisseur) imiteert Adolf Hitler.

Dhr. Peters als Mussolini en Joep Fisser als de Japanse keizer Hirohito in de bevrijdingsoptocht.

wandelingen onder begeleiding van onder andere Muziekkorps St. Joseph (Heerlerheide), waarna het dansen was geblazen tot 1 uur in de nacht.

Pittige thema's verbeeld in de grote optocht

Het hoogtepunt van alle feesten was echter geconcentreerd op de verjaardag van koningin Wilhelmina: op vrijdag 31 augustus. In de ochtenduren werd gestart met een plechtige kerkdienst in de Pancratiuskerk en een dankdienst in de Hervormde kerk aan het Tempsplein. Vervolgens was er een kinderaubade voor het gemeentehuis waarna een optocht naar de Trouwlinde aan de Oliemolenstraat volgde. Op de Bongerd vonden kermisvermakelikheden plaats, waarbij de bezoekers de klanken konden horen van het concert door de A.V.O.S.-Band (de vroegere band van het 13^e Regiment Infanterie) dat op het 'plein voor het Raadhuis' plaatsvond. Om 4 uur 's middags maakten 70 wagens en groepen en 8 muziekkorpsen zich op voor de 'Grande Finale': een optocht die startte aan de Bekkerweg, trok door het centrum en die eindigde aan de Nobelstraat. De opgekropte frustratie vanwege jaren Duitse bezetting kwam tot uiting in vele kunstzinnige creaties. Verschillende groepen putten inspiratie uit Duitse volzinnen: 'Wir Fahren gegen England' (R.K. Sportvereniging Velocitas), 'Wir werden Ihre Städte ausradieren' (Zangvereniging Mignon), 'Edelgermanen fahren gegen England' (Buurt Geerstraat). Ongemakkelijke en serieuze thema's werden niet geschuwd: 'Kampeven' (Jeugdvereniging Jong Nederland), 'De ex-Cultuurkamer en herlevend tooneel' (Toneelvereniging Pallieter), 'De M.T.S. in bezettingstijd' (R.K. Middelbare Studentenvereniging Woord en Daad), 'Democratie overwint Tiranie' (woningvereniging Glück Auf), 'Volgens plan ontruimd' (Comité Sittarderweg), 'De jeugd brengt Seys op' ⁴ (Jongens van de Akerstraat) en 'Uittocht der NSB'ers' (Buurt Euren- en Benzenraderweg). Een oproep tot verbroedering kwam tot uitdrukking in presentaties als 'Wereldbroederschap' (Katholieke en Christelijke Verkenneren), 'Nederland en Indië één' (Buurt Ruys de Beerenbroucklaan), 'Nationale opbouw door saamhorigheid' (Katholieke Arbeidersjeugd) terwijl een verbintenis met het

Oranjestad tot uitdrukking werd gebracht in groepen als 'Hulde aan het Koninklijk Huis' (Heerlense Kegelclub Coriovallum), 'Hulde aan ons Vorstenhuis' (Gemeente-ambtenaren) en 'Hulde aan onze driekleur' (Heerlens Dameskoor).

Sommige taferelen kwamen onbedoeld zeer komisch over. Wat bijvoorbeeld te denken van 'Oranje kegel' (Kegelclub Alle Negen), 'I like souvenirs' (Comité Sittarderweg) of 'Meer bier!' (Kasteleinsbond)?

De optochtnummers 65 t/m 79 waren gereserveerd voor het zeer actieve 'Comité Welten-Benzenrade'. De leden van dit comité wisten vorm te geven aan pittige onderwerpen als: 'Hitlers' droom', 'Edelgermanen', 'De aankomst van Chamberlain in München', 'Landwacht doet huiszoeking', 'Tank met moffensoldaten', 'Wir fahren', 'De hemelvaart van Hitler', 'Benzenrade voedt zichzelf', 'Victorie', 'De onbekende soldaat', 'Amerikanen en Nederlandsche meisjes', 'Wij bouwen op', 'Nederland zal herrijzen', 'De samenkomst der Big Three' en 'Koningin van den Vrede'.

Afsluiting met vuurpijlen en bommen

Om half zeven in de avond vond er wederom een concert plaats op het plein voor het gemeentehuis, ditmaal uitgevoerd door Rectoraatsfanfare St. Antonius. Dit was de opmaat tot een swingend dansfeest op de aanstekelijke ritmes van de A.V.O.S.-band en dat mocht doorgaan tot 1 uur 's nachts op hetzelfde plein '...en overal waar gelegenheid daartoe is'. Tussentijds werden om half tien de festiviteiten onderbroken voor een groots vuurwerk op het terrein aan de Valkenburgerweg. Dit vuurwerk bestond uit 12 thema's / onderdelen. In de feestgids staat te lezen: 'De bovenstaande vuurwerken worden voorafgegaan door en afgewisseld met gevarieerd luchtvuurwerk, bestaande uit allerlei soorten vuurpijlen en bommen'. De vraag is of de onlangs van het wapengekletter bevrijde bevolking juist daarop zat te wachten...

Een van de praalwagens tijdens de bevrijdingsoptocht van 1945.

Impressie van de bevrijdingsoptocht in Heerlen.

Noten

Foto's: Collectie Rijkheyt, Heerlen.

- 1 <https://www.tracesofwar.nl/articles/4731/Heerlen-tijdens-de-Tweede-Wereldoorlog.htm> (gezien 17 maart 2020).
- 2 *Officieel feestgids 1945* [Heerlen augustus 1945]. De feestgids is uitgebracht door het 'Feestgids Comité Nationale Feestdag 1945' en bestaat uit 92 pagina's, waarvan 72 pagina's advertenties, in zwart/wit gedrukt op kartonachtig papier. Inclusief een los inlegvel met 3 foto's van de koninklijke

familie. De brochure werd gedrukt bij het Limburgsch Dagblad.

- 3 Na de oorlog zijn kritische analyses gepubliceerd die het beeld van de heldhaftige en standvastige rol tijdens de oorlogsjaren van Koningin Wilhelmina en het imago van Prins Bernhard als verzetsheld in een ander daglicht plaatsen. Zie bijvoorbeeld G. Aalders, *Wilhelmina. Mythe, fictie en werkelijkheid* [2018]; P. Dröge, *Beroep: meesterspion. Het geheime leven van Prins Bernhard* [Amsterdam 2002], T. Biesemaat,

Bernhard Gate. Zwarte bladzijden uit het leven van de Prins der Nederlanden [Rijswijk 2007] en H. Veenendaal & J. Kelder, *ZKH. Hoog spel aan het hof van Zijne Koninklijke Hoogheid* [Amsterdam 2009].

- 4 Met 'Seys' wordt Arthur Seyss-Inquart (1892-1946) bedoeld, de door de bezetter aangestelde rijkscommissaris in Nederland ('Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete').

Een NSDAP-er als slachtoffer van de tijdgeest?

Over Heinrich Stahl, NSDAP-Ortsgruppenleiter van Heerlen

MARCEL KRUTZEN

Marcel Krutzen is amateurhistoricus, afgestudeerd pastoraal werker en sinds 1986 reclasseringsambtenaar werkzaam in de regio Zuid-Limburg.

Wie het thema 'Heerlen tijdens de Tweede Wereldoorlog' bestudeert, komt onherroepelijk de naam van Heinrich Stahl tegen. Voor velen een volstrekt onbekende figuur. Over Stahl bestaat maar weinig informatie. In de oorlogsarchieven van Heerlen ontbreekt zelfs elk spoor van de Heerlense afdelingen van de NSDAP en de NSB.¹ Op grond van de weinige informatie over Heinrich Stahl heeft schrijver dezes gepoogd het leven van Stahl enigszins te reconstrueren. Onderhavig artikel is dus een beknopte levensschets, niet meer en niet minder.²

Wie was Heinrich Stahl?

Heinrich Maria Aloysius Stahl werd op 12 september 1902 in Kohlscheid (D) geboren. Zijn vader was Franz August Otto Stahl, zijn moeder Gertrud Kardaun.³ Verschillende familieleden werkten bij de gemeente Kohlscheid en bij het mijnbedrijf *Eschweiler Bergwerksverein* (EBV).⁴ De EBV heeft als het belangrijkste mijnbouwbedrijf van het Akense steenkoolbekken (*Aachener Steinkohlenrevier*) een grote stempel gedrukt op de regio Aken.⁵ Al sinds 1612 was er in Kohlscheid sprake van steenkoolmijn *Grube Laurweg*. Waarschijnlijk studeerde Stahl aan de *Technische Hochschule* (TH) te Aken voor mijnbouwingenieur. Na zijn afstuderen mocht hij zich '*Diplom-Ingenieur*' noemen; een titel vergelijkbaar met die van HTS-ingenieur.

Op 7 augustus 1930 trad Heinrich Stahl in het huwelijk met Maria Arnoldina Josephina (Josje) Schunck, geboren op 13 februari 1905, overleden op 29 oktober 1952, lid van de in de oostelijke en westelijke Mijnstreek zeer bekende en gerenommeerde ondernemersfamilie Schunck. De familie was eigenaar van moderne mode- en warenhuizen in Heerlen en in Geleen.⁶

Het echtpaar Stahl-Schunck vestigde zich aanvankelijk in Meerssen (Raarberg) en later in Heerlen (Kerkplein).⁷ Het paar kreeg één zoon: Otto, geboren op 23 november 1933 te Heerlen. In 1957 trad Otto in Heerlen in het huwelijk met mevrouw Els te Poel (1929-2017).⁸ Stahl junior was

Jos Schunck & Heinrich Stahl. Gefotografeerd vermoedelijk omstreeks hun trouwdag op 07-08-1930 in Heerlen. Foto: http://www.aachenwebdesign.de/stamboom/schunck_view.php?ID=56&lang=nl. Geraadpleegd op 23-03-2020.

koopman van beroep en onder meer woonachtig in De Meern (Utrecht) en Eindhoven.⁹ In oktober 1964 werd hem bij Koninklijk Besluit het Nederlanderschap verleend.¹⁰ Otto Stahl leeft nog.¹¹ Zijn vrouw inmiddels niet meer.¹² Zij overleed op 17 februari 2017.¹³

Demonstratie van de NSDAP en de NSB tijdens het bezoek van dr. A. Seyss-Inquart, rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied op 11 mei 1942. Foto: Collectie Rijkshet

Heinrich Stahl was mijnningenieur bij de mijn Oranje Nassau III te Heerlerheide.¹⁴ Daarnaast exploiteerde hij van 1935 tot 1945 samen met zijn zwager Pierre Schunck een kalk- en mergelgroeve in Kunrade die 'Schunck & Stahl' heette.¹⁵ Hij hield wel eens lezingen over de 'geologische ontwikkeling der aardlagen' en schreef een aantal artikelen over de 'Limburgsche natuursteen'.¹⁶ Vanaf 1947 heette de firma enkel nog Schunck.¹⁷

NSDAP-Ortsgruppenleiter

Heinrich Stahl was waarschijnlijk al voor of vanaf 1938 lid van Hitlers partij, de NSDAP (Nationaal-Socialistische Duitse Arbeiderspartij).¹⁸ Al snel maakte hij carrière en werd hij *Ortsgruppenleiter* ofwel *Ortsgruppenführer* in Heerlen. Hij was de opvolger van NSDAP'er Maintz.¹⁹ *Kringleiter* van de NSDAP-Limburg was Quandt.²⁰

In het *Auschwitz Bulletin* van 1 januari 1980 staat een artikel getiteld 'Je koos niet voor het verzet'. Dit artikel is gebaseerd op een interview met Pierre Schunck (1906-1993), niet alleen een zwager van

Heinrich Stahl, maar ook een bekend verzetsman in Valkenburg aan de Geul en omgeving. In dit artikel vertelt Schunck dat Stahl tot mei 1940 binnen de familiekring de stellige indruk wekte fel anti-Hitler te zijn. Het verwonderde de familie Schunck dan ook ten eerste dat Stahl op een gegeven moment tot *Ortsgruppenleiter* van de NSDAP werd benoemd en hij een controlerende functie kreeg bij de gezamenlijke mijnen als secretaris van de Duitse beheerder of *Verwalter* dr. Hermann Wilhelm Bruch (1888-1955), aldus Pierre Schunck.²¹ Stahl kreeg onder meer de opdracht om toezicht uit te oefenen op het verzuim onder mijnwerkers, een vorm van passief verzet in de ogen van de Duitse bezetter.²² Hij was de assistent van Bruch, belast met personele zaken.²³ Vooral na de april-mei-staking in 1943 lag de controle op de uitvoering van de kolenproductie grotendeels in handen van Bruch en zijn medewerkers.²⁴ Ook ontving Stahl samen met *Bergassessor* Bruch allerlei hooggeplaatste nationaal-socialisten. Zo begroette en begeleidde hij in augustus 1942 op Staatsmijn Maurits (Geleen-Lutterade) NSB-leider ir. Anton

Bij het bezoek van Seyss-Inquart werd het bureau van de Ortsgruppe Heerlen van de NSDAP, waar Stahl werkte als tweede man, aangedaan op 11 mei 1942. Foto: Collectie Rijckheyt, Heerlen

Kinderen van de Deutsche Schule begroeten de 'leider' tijdens zijn bezoek aan Heerlen, 11 mei 1942. Foto: Collectie Rijckheyt, Heerlen

Mussert.²⁵ Overigens, Bruch was doorgaans geen scherpslijper en bood de mijndirecties nog enige bewegingsruimte.²⁶

Als NSDAP-*Ortsgruppenleiter* vervulde Stahl een belangrijke en invloedrijke nazi-functie. Zijn taak omvatte onder meer het beïnvloeden van de plaatselijke bevolking door middel van het organiseren van allerlei bijeenkomsten.²⁷ Het moge duidelijk zijn dat de taken en de belangen van de *Ortsgruppenleiter* in strijd konden zijn met de taken en belangen van de toenmalige Heerlense burgemeester Marcel van Grunsven. Of er ooit ernstige conflicten zijn geweest tussen Stahl en Van Grunsven is op dit moment niet te traceren.²⁸ Wel is bekend dat laatstgenoemde doorgaans heel goed wist om te gaan met de Duitse bezetter. Als diplomaat probeerde hij hoogstgeplaatste nazi's niet te irriteren of te provoceren om voor zichzelf en de burgers van Heerlen zoveel mogelijk 'speelruimte' te creëren.²⁹ Stahl was onder meer aanwezig tijdens de opening van de eerste *Deutsche Oberschule* te Heerlen (1941), de viering van de verjaardag van Adolf Hitler te Heerlen (1941), de NSDAP-partijbijeenkomsten in zaal Klören te Heerlen (1941, 1942, 1943), een concert ten bate van het *Kriegswinterhilfswerk* te Heerlen (1942) en de installatie van de Nationale Jeugdstorm (NJS) te Heerlen (1941). Dikwijls sloot hij bijeenkomsten af met een driewerf 'Sieg Heil' en het zingen van het 'Horst Wessel-lied'. Stahl ontmoette daarbij onder meer NSB-leider Anton Mussert, Rijkscommissaris dr. Seyss-Inquart, de leider van het *Deutsche Arbeitsfront* (DAF) dr. Robert Ley, SS- und Polizeiführer Hanns Albin Rauter en Wilhelm Schmidt *Beauftragte der Provinz Limburg*. NSDAP-leider Stahl verbleef in het 'Braune Haus'

aan de Sittarderweg 59 te Heerlen.³⁰

Opvallend is het gegeven dat Heinrich Stahl zijn schoonbroer en verzetsman Pierre Schunck aan de schuilnaam 'Paul Simons' heeft geholpen. Toen nazi's namelijk de woning van Pierre doorzochten omdat hij verdacht werd van verzetswerk en onder meer van illegaal wapenbezit, bracht Stahl hem in partij-uniform een bezoek hetgeen bij de nazi's indruk maakte en hij al doende erger wist te voorkomen.³¹ Ook zou Stahl via zijn schoonfamilie Fritz Peutz (1896-1974), Heerlens architect en ontwerper van het 'Glaspaleis', gewaarschuwd hebben wanneer er razzia's op til waren. Peutz herbergde in zijn woning aan de Oude Lindestraat namelijk Joodse onderduikers. Op grond van de informatie van Schunck kon hij bijtijds voorzorgsmaatregelen treffen.³²

Volgens de familie Schunck zou Stahl geen botte, fanatieke nazi geweest zijn, maar een zachtvaardige man.³³ Leo Schunck laat over oom Heinrich het volgende weten:

*Oom Heinrich was voor de oorlog, als Duitser, in een hoge functie aangenomen door de mijn in Heerlen. Zo heeft hij mijn tante Jos leren kennen. Ik was nog een kleine jongen, maar heb alleen prettige herinneringen aan hem. Natuurlijk was het (zijn NSDAP-lidmaatschap, MK) een gevoelige zaak voor de familie, zeker omdat mijn vader (Pierre Schunck, MK) zeer actief was in het verzet. Maar er was ook begrip dat hij lichtelijk onder druk van het Duitse gezag, een partijfunctie aanvaardde. Hij is in mijn ogen daarom eerder een slachtoffer van de tijdgeest (...). Na de oorlog mocht hij niet meer naar Nederland komen. Mijn vader heeft daarna ook altijd contact met hem onderhouden.*³⁴

Na de oorlog

Na de oorlog werd de Duitser Heinrich Stahl in Heerlen tot persona non grata verklaard en moest hij Nederland verlaten.³⁵ Op 12 september 1945 zou, misschien vanwege financiële redenen, zijn huwelijk met Josje Schunck door echtscheiding ontbonden zijn.³⁶ Zijn verblijfplaats was in 1945 onbekend.³⁷

De inmiddels chronisch zieke Josje, haar zoontje Otto en een privéverpleegster woonden na de

oorlog bij de (groot)ouders Schunck te Heerlen in. Josje stierf 'na een langdurig en voorbeeldig gedragen ziekte' op 29 oktober 1952 te Heerlen. Op haar bidprentje staat de achternaam Stahl vermeld.³⁸ Heinrich Stahl is op 22 november 1956 in de St. Elisabeth-kerk te Düsseldorf hertrouwd met Luise Engräber.³⁹ Hij is nooit meer teruggekeerd naar Heerlen. Zoon Otto bleef bij de grootouders Schunck inwonen tot hij in 1957 in het huwelijk trad met een meisje uit Heerlen.⁴⁰

Noten

- 1 In 1990 vroeg de afdeling Heerlen van de Socialistische Partij waarom die archieven verdwenen waren. Zie: 'SP zet vraagtekens bij verdwenen archief NSB', *Limburgs Dagblad*, 20-09-1990.
- 2 De archieven van de Bijzondere Rechtspleging, aanwezig in het Nationaal Archief in Den Haag, en van de Gemeentepolitie Heerlen bij Rijkshet, waarin waarschijnlijk meer informatie over Stahl te vinden is, zijn niet geraadpleegd omdat de archieven ten tijde van het schrijven van dit artikel vanwege de coronacrisis gesloten waren.
- 3 Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL). 12.038-107: Burgerlijke Stand in Limburg: Heerlen. Huwelijksakte Stahl, Heinrich Maria Aloysius en Schunck, Maria Arnoldina Jozefina, 7-8-1930. Geraadpleegd: 20-03-2020.
- 4 Mail d.d. 28-03-2020 van Willi Schultheis, *Heimatverein Kohlscheid*.
- 5 *Eschweiler Bergwerksverein*. Zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Eschweiler_Bergwerks-Verein. Geraadpleegd: 29-03-2020.
- 6 *Limburgsch Dagblad*, 16-08-1930 en 31-10-1952. Voorts: vereenvoudigde stamboom van de familie Schunck: <https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=210&miadt=62&miaet=1&micode=430&minr=1200337&miview=inv2>. Geraadpleegd: 20-03-2020.
- 7 *Limburger Koerier*, 07-07-1934 *Limburgsch Dagblad*, 09-07-1940.
- 8 *Limburgsch Dagblad*, 09-05-1957.
- 9 *De Tijd en De Maasbode*, 14-07-1960. *De Volkskrant*, 19-12-1978.
- 10 Zitting 1964-1965-7871. Zie: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=sgd%3Ampg21%3A19641965%3A0002337>. Geraadpleegd: 24-03-2020.
- 11 E-mail van dr. Christine Schunck d.d. 24-03-2020.
- 12 E-mail Jan Teunissen, kenner van de Algemene Begraafplaats te Heerlen, d.d. 17-03-2020.
- 13 Zie: <http://www.aachen-webdesign.de/archief/bild.php>. Geraadpleegd: 27-03-2020.
- 14 The making of... Zie: www.modernetijden.nl. Geraadpleegd op 20-02-2020.
- 15 *Limburger Koerier*, 21-05-1935. Een filiaal van dit bedrijf was in Berg en Terblijt gevestigd. Tijdens WOII dienden ondergrondse gangen van deze groeve als geheime schuilplaatsen voor onder meer neergestorte piloten. Hiervan wist Heinrich Stahl niets, aldus dr. Christine Schunck in haar e-mail d.d. 26-03-2020.
- 16 Zie: *Programmaboekje der tweede lustrumviering van de R.K. Studentenclub 'St. Bernardinus' en 12e bondsdag der Limburgsche Bond van Kath. Studentenclubs 'St. Alfonsus' 1931*. En: *De Gooi- en Eemlander*, 05-09-1932.
- 17 Hans Thissen, 'De kalknijverheid in Voerendaal 1916-1969: kalksteengroeve en kalkoven Schunck aan de Bergseweg', in: *Het Land van Herle* 65 (2015), 3.
- 18 W. Rutten en J. Peet, *Oranje - Nassau Mijnen, een pionier in de Nederlandse steenkolenmijnbouw 1893-1974* [Zwolle 2009], pp. 215-216. Zij vermelden de rol van Stahl, hoewel niet met name genoemd, bij de NSDAP al in 1938, gebaseerd op de katholieke *De Mijnwerker* van 30-4-1938, p. 142 en van 14-5-1938, p. 158.
- 19 *Limburger Koerier*, 23-11-1940.
- 20 *Limburgsch Dagblad*, 24-07-1941.
- 21 Nederlands Auschwitz Comité, 'Je koos niet voor het verzet', in: *Auschwitz Bulletin* (1980), nr. 01 januari.
- 22 C. E. P. M. Raedts, 'Het mijnwerkersverzet tijdens de tweede wereldoorlog', in: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg (SSEGL)* XXIV (1979).
- 23 E-mail van historicus dr. Willibrord Rutten d.d. 24-03-2020. Zie: Willibrord Rutten, 'Russen niet gewenst: de mislukte inzet van Russische dwangarbeiders in de Nederlandse steenkoolmijnen in de Tweede Wereldoorlog', in: *SSEGL* XLIX (2004), 178.
- 24 Frank van Buren, 'Kolenwinning onder Duitse druk: productie- en arbeidsverhoudingen in de Limburgse mijnen tijdens de bezetting 1940-1944', in: *SSEGL* XLIV (2004).
- 25 *Limburger Koerier*, 17-08-1942.
- 26 Serge Langeweg, *De Limburgse mijnen en mijnwerkers tijdens de bezetting 1940-1944*. Website: <https://www.demijnen.nl/actueel/artikel/de-limburgse-mijnen-en-mijnwerkers-tijdens-de-bezetting-1940-1944>. Geraadpleegd: 20-03-2020.
- 27 *Ortsgruppenleiter*: <https://en.wikipedia.org/wiki/Ortsgruppenleiter>. Geraadpleegd: 20-03-2020.
- 28 Vanwege het coronavirus zijn alle archieven gesloten, ook het Nationaal Archief. Nader onderzoek is uiteraard wenselijk.
- 29 Fred Cammaert en Marcel Put, 'Eindelijk een echte burgemeester'. *Feiten en fabels over Heerlens burgemeester Marcel van Grunsven in de periode 1940-1946* [Roermond 2014].
- 30 *Deutsche Zeitung in den Niederlanden*, 15-03-1941. *Limburger Koerier*, 23-04-1941. *Limburgsch Dagblad*, 24-07-1941. *Advertentieblad van het departement van de Wester-Eems*, 25-07-1941. *Advertentieblad van het departement van de Wester-Eems*, 19-09-1941. *Limburger Koerier*, 11-02-1942. *Limburgsch Dagblad*, 23-11-1942.
- 31 Pierre Schunck: 'Je koos niet voor het verzet.' Zie: <https://www.aachen-webdesign.de/verzet/verzetsartikel.php?lang=nl>. Geraadpleegd: 20-02-2020.
- 32 Joos Philippens, *Moderne Tijden. Van Grunsven en Peutz, bouwers van Heerlen* [Heerlen 2018], 190-191.
- 33 The making of... Zie: www.modernetijden.nl. Geraadpleegd: 20-09-2020.
- 34 E-mail van Leo Schunck d.d. 02-04-2020.
- 35 The making of... Zie: www.modernetijden.nl. Geraadpleegd: 20-02-2020.
- 36 Rijkshet, Heerlen: 016-BS.1930 H: Huwelijksakten gemeente Heerlen, 1930. Kanttekening huwelijksakte Heinrich Maria Maysius Stahl en Maria Arnoldina Jozefina Schunck, 07-08-1930.
- 37 *Veritas*, 18-01-1945.
- 38 Bidprentje Jos Stahl-Schunck: <https://schuncknet.de/archief/index.php?lang=nl&ort=>. Geraadpleegd: 20-03-2020.
- 39 Mail d.d. 28-03-2020 van Willi Schultheis, *Heimatverein Kohlscheid*.
- 40 E-mail dr. Christine Schunck d.d. 26-03-2020.

Belgische kinderen in Hoensbroek tijdens de Tweede Wereldoorlog

PAUL BORGER

Paul Borger is regionaal amateurhistoricus en bestuurslid van Het Land van Herle.

De bevolking van Hoensbroek was halverwege het tweede oorlogsjaar toen alle burgemeesters van Limburg op 23 augustus 1941 een schrijnende oproep kregen van de Nederlandse Volksdienst (Winterhulp Nederland). De Provinciale Organisatieleider van Limburg E.J.Th.A.M. van Emstede vroeg alle burgemeesters om kinderen uit België onder te brengen bij pleegouders in hun gemeente. Al eerder, aan het einde van de Eerste Wereldoorlog en de jaren daarna, werden er kinderen uit Oostenrijk en België liefdevol in Limburg opgenomen om hen hier de verschrikkingen en ontberingen van de oorlog te laten vergeten.¹ Burgemeester Martin, geboren en getogen in Luik, sprak dit enorm aan en reeds een dag later werd er in Hoensbroek deur aan deur een circulaire bezorgd met een oproep aan de inwoners om de Limburgse naastenliefde en gastvrijheid te tonen en zich op te geven voor het tijdelijk opnemen van een Belgisch kind. Daarbij kon men eventuele voorkeuren opgeven: meisje of jongen, de leeftijd, geloof, enz. Liefst schriftelijk en zo spoedig mogelijk aan de burgemeester. Hiervoor konden belangstellenden ook terecht op kamer 3 op het gemeentehuis bij de heer Maessen. Op 29 augustus volgde nog een oproep in het kader van deze actie in het Limburgsch Dagblad.

Onder meer de gemeenten Nuth, Eygelshoven en Brunssum kregen de oproep van de Volksdienst en volgden het voorbeeld van Hoensbroek.

Om zijn betrokkenheid kenbaar te maken schreef de burgemeester op 25 augustus een brief aan de Organisatieleider in Maastricht waarin hij aangaf dat zijn naam op de lijst van de gemeente Hoensbroek bovenaan stond. Samen met zijn echtgenote wenste hij een Belgisch kind op te nemen, om te beginnen voor een periode van 6 maanden. Als het mogelijk was een meisje van 9 of 10 jaar, zodat dit

Portret van burgemeester Martin tijdens een toespraak eind jaren 1930. Foto: Collectie Rijckheyt, Heerlen

kind kon optrekken met zijn eigen kinderen van 8 en 11 jaar. Hij was zelfs bereid om de reiskosten te betalen en zo nodig het kind zelf van huis te halen en terug te brengen. Hij sprak de hoop uit dat de actie een groot succes zou worden.

De brief van de enthousiaste burgemeester Martin werd door de Volksdienst met gejuich ontvangen en meteen doorgestuurd naar het hoofdkantoor van Winterhulp en de Nederlandse Volksdienst. Men zag hierin een mogelijkheid om deze burgemeester Martin als lichtend voorbeeld te benoemen voor de rest van Nederland.

Burgemeester Martin stuurde op 1 september 1941 naar de provinciale Volksdienst in Maastricht een lijst met namen van ingezetenen die graag een Belgisch kind onder hun hoede wilden nemen. Hij maakte daarbij de opmerking dat de notabelen in zijn gemeente nauwelijks gereageerd hadden. Namen van Hoensbroekse notabelen kwamen op deze lijst niet voor.

Op 2 september ontving de burgemeester een brief van de landelijke Sociale Leider van de Nederlandse Volksdienst, H.G.M. Wijtenburg. Hij schreef:

“Naar aanleiding van een verzoek van den Burgemeester van Hoensbroek voor opname van een Belgisch kind, zelfs voor den duur van 6 maanden, verzoek ik u hierdoor beleefd u met dezen Burgemeester te verstaan over het volgende:

Ik heb een tijdelijk aangestelde Ambtenaar van het Ministerie van Economische Zaken Dhr. J.P.W. Roelofswaard, Stuvstraat 37 te Den Haag met een zeer laag salaris, 100,- gulden kleedinggeld ter beschikking gesteld vanwege zijn aanstelling als employé bij het A.E.G. te Berlijn, hij is gehuwd en heeft een kind van 3 jaar oud.

Dit ten hemel schreiend geval heeft mij dan ook doen besluiten niet alleen den heer Roelofswaard te helpen, doch ook zijn zwak uitziend 3-jarig kind een betere verzorging te doen geven.

Zoudt u nu den burgemeester van Hoensbroek kunnen bewegen, dit overigens gezonde kindje gedurende langere tijd op te nemen, bv. 3 maanden.

De moeder van dit kind heeft zich spontaan als blok-leidster voor den NVD gemeld. Ook reeds voordat zij onzerzijds geholpen werd, en stellen wij hierdoor een voorbeeld voor allen die ons werk met vriendelijke of onvriendelijke oogen bezien.”

De provinciale Organisatieleider van Winterhulp en Nederlandse Volksdienst van Emstede ondersteunde dit verzoek volledig en hoopte dat burgemeester Martin op dit verzoek zou ingaan.

Burgemeester Martin doorzag het spelletje: hij had een behoeftig Belgisch kind gevraagd en men wilde hem een kindje van een Duitsgezind echtpaar in de schoenen schuiven dat zelf geen tijd had om het kind op te voeden omdat beide ouders werk deden voor Duitse bezetter en het Deutsche Reich. Hij wilde daar op geen enkele wijze aan meewerken en burgemeester Martin draaide zich op diplomatieke

wijze uit deze vervelende situatie. Hij schreef in een brief van 5 september 1941:

“Zeer tot mijn leedwezen moet ik op Uw brief een teleurstellend antwoord geven.

In normale omstandigheden zouden Mevrouw Martin en ik er geen bezwaar tegen hebben de familie Roelofswaard van dienst te zijn. Door de omstandigheid dat mijn zwager eerst den oorlog in Frankrijk heeft meegemaakt en nu aan het front in Rusland is, is de lichamelijke conditie van Mevrouw Martin niet zoals het moet zijn. Zij is nog niet geheel hersteld van een trombose-geval. De verzorging van dit drie-jarig kind zou absoluut te veel voor haar zijn. Dit is de eenigste reden, dat ik u moet teleurstellen.”

Wel had hij een vervangend gezin gevonden, de familie D. Rood uit de Nieuwstraat 193. Deze familie was genegen het kind tijdelijk in hun gezin op te nemen.

Wat de actie voor de Belgische kinderen betreft: deze was erg succesvol. De Hoensbroekse bevolking liet zich niet kennen en er waren aanmeldingen voor zo'n 121 kinderen van allerlei leeftijden, geloof, Vlaams- of Franssprekend.² De Hoensbroekenaren deden dit uit mededogen en hulpvaardigheid. Het had niets met politieke overtuiging of iets dergelijks te maken.

Er was in principe plaats voor 107 meisjes en 14 jongens. Sommige gastouders hadden kinderen van familie uit België gevraagd omdat deze het hier beter zouden hebben dan thuis. De kinderen gingen hier naar school, er werd schoolgeld voor hen betaald en de gastgezinnen kregen distributiebonnen om ze van voedsel en kleding te voorzien.

Op 18 september schreef de burgemeester aan de Volksdienst in Maastricht dat twee aanvragers hun verzoek hadden ingetrokken. De eerste vanwege zijn vertrek uit de gemeente en de ander wegens een sterfgeval in de familie.

Dat er Belgische kinderen zijn opgevangen staat vast. Medio september vragen twee inwoners distributiebonnen voor de Belgisch kinderen die zij in huis hebben. Helaas is het ondanks intensief spoorwerk niet duidelijk geworden hoeveel van de aangemelden daadwerkelijk Belgische kinderen toegewezen hebben gekregen.

1 Deze bijdrage is geheel gebaseerd op het dossier in Rijckheyt, Heerlen, 06 Archief Gemeente Hoensbroek 1940-1947, inv.nr. 1452.

2 De samengestelde lijst met namen en adressen van gezinnen die een aanvraag hadden ingediend is geplaatst op bij de inhoudsopgave van dit nummer op de website www.landvanherle.nl onder tijdschrift.

PHILIPPE VAN WERSCH

De auteur, Philippe van Wersch werd geboren in 1951 in Amsterdam en is de zoon van de in de brieven genoemde Albert (Al) en dus een kleinzoon van Ferd, de briefschrijver. Hij beheert de website www.warsage.nl over de genealogie van de familie Van Wersch.

Lieve Corry

Brieven van een Heerlense vader aan zijn dochter in oorlogstijd

Ondanks het feit dat Heerlen de Tweede Wereldoorlog vergeleken bij veel andere Nederlandse steden relatief goed doorstaan heeft, kwamen de Heerlenaren er toch niet helemaal zonder kleerscheuren vanaf. Zo is op de site 'Heerlen Vertelt' een verhaal te lezen over bommen op Heerlen van de hand van Jan Bardoul van de Heemkundevereniging Heerlen Stad.¹ Hieronder een samenvatting.

Bommen op Heerlen

Het is bekend dat tijdens de Tweede Wereldoorlog geallieerde vliegtuigen hun bommenlast die bestemd was voor doelen in Duitsland soms per vergissing loslieten boven Nederland, misleid door onvoldoende of foutieve informatie, slechte weersomstandigheden, gewoon dom toeval of een combinatie van twee of meer van deze factoren.

Ook in Heerlen is dit in de oorlog een paar keer gebeurd. Een snelle inventarisatie van het aantal bombardementen op Heerlen levert op dat er van 10 mei 1940 tot 17 september 1944 op 40 dagen vliegtuigbommen zijn neergekomen; op 20 dagen vielen hierbij gewonden en op 14 dagen daarvan waren er ook dodelijke slachtoffers te betreuren. In totaal kwamen hierbij 35 Heerlenaren om het leven en vielen er enkele honderden gewonden. Daarnaast was er grote materiële schade. Twee bombardementen springen in het oog omdat hierbij de meeste bommen vielen en het grootste onheil werd aangericht. Dit zijn de bombardementen van 5 oktober 1942 op de Benzenraderweg en omgeving en dat van 26 februari 1943 op de Willemstraat en omgeving.

Naar deze laatste gebeurtenis verwijst de eerste brief van Ferd. van Wersch aan zijn dochter Corry. Ferd. schreef in deze roerige periode een aantal brieven aan Corry, die in Antwerpen woonde en werkte, om haar op de hoogte te houden van de situatie thuis.

Portret van Ferdinand van Wersch op oudere leeftijd. Foto: Collectie auteur

Hubert Ferdinand (Ferd.) van Wersch

Hubert Ferdinand werd geboren in 1876 en overleed in 1955. Hij stond in Heerlen goed aangeschreven en was bijzonder actief op allerlei gebieden. Zo was hij ondermeer voorzitter van de Middenstandsvereniging en de Schilderspatroonsbond en organiseerde hij vele evenementen waaronder wielervedstrijden. Ook was hij gemeenteraadslid

Beeld van de schade aan de huizen in de Willemstraat na het bombardement op 26 februari 1943. Foto: Collectie Rijksheyt, Heerlen

en commandant van de Heerlense Vrijwillige Brandweer. Hij was een zoon van Jan Anton Willem van Wersch en Maria Anna Augustina Vijgen. Ferd. had een schildersbedrijf in Heerlen en hij trouwde twee keer. De eerste keer in 1904 met Maria Hubertina Lintjens (1882-1931). Na haar overlijden trouwde hij in 1932 in Aken met Maria Claessen (1890-1975), geboren in Eupen (B.). Aan de tweede echtgenote wordt in de brieven liefdevol gerefereerd als 'Mutti'. Uit het eerste huwelijk werden negen kinderen geboren van wie er vijf volwassen werden: Corry (1913-2000), de ontvangster van de brieven, Albert (1914-2005), de vader van de auteur, de in de brieven genoemde Gerda en Gus en een niet met naam genoemd kind.

Brief van 2 maart 1943

Deze eerste brief werd een kleine week na het bombardement op de Willemstraat geschreven.

Heerlen, 2 maart 1943

Lieve Cor!

Nu wij weer een beetje op scheut zijn, na die verschrikkelijken avond van de 26 Feb. j.l. wil ik U eens de zoo lang door U verwachten brief, sturen. De bom is gevallen tegen ons over in de stallen van de la Haye.² De hele Willemstraat is niet meer te herkennen, de Stationstraat heeft zeer veel geleden. Het huis Durlinger is totaal uitgebrand.³ De ruiten in de kom der stad bijna allemaal stuk. Meerdere branden hadden plaats. Werk voor onze wakkere brandweermannen. Tusschen noodhulp en Luchtbeschermingsdienst.

Wonder boven wonder slechts twee dooden.⁴ Onbekenden voor U. Gerda⁵ was juist op bezoek. Gerda was met Mutti⁶ in de Cinema. Goddank, anders was het misschien erg geworden. De dienstmeid heeft slechts kleine verwondingen opgelopen. Toen die smerige Engelse vliegtuigen begonnen te ronken ben ik met spoed naar de brandweerkazerne gegaan, naar mijn 30 vrijwilligers.⁷ Ik was nog op tijd present, alvorens de inslag plaats had. Wij mogen God danken, dat zoo weinig dooden te betreuren waren "om huis". Al de binnenmuren, deuren en ramen stuk. Het mooie ameublement van salon en zitkamer stuk, ook van de kamers op de tweede verdieping zijn de meubels stuk. Intact gebleven is het kantoor achter de winkel. De winkel natuurlijk ook een ruïne. Verder waren intact de slaapkamers in het achtergebouw. Dat was een aanblik. Alle kamers vol stukken muren, stukken meubels, glas, porcelein. Een verschrikkelijke aanschouwing. Enfin, alles kan hersteld worden en God zij dank zijn wij er persoonlijk goed afgekomen. Wij kunnen den Hemel daar voor niet genoeg danken. Iedereen staat ook verwonderd, dat er niet meer menschenlevens te betreuren zijn.

Moge de Goede God ons allen beschermen in de toekomst en [wij hopen] dat wij spoedig een duurzame vrede mogen krijgen. Al⁸ is al tweemaal op bezoek geweest. Hij is erg bezorgd om ons. Dat is mooi nietwaar?

Wij zijn wij allen verlangend om U toch eens spoedig weer te zien. Ik geloof U gaarne, dat U ook erg verlangt, om ons beiden terug te zien. Laten wij hopen dat Gods zegen op ons blijft rusten en wij ons spoedig gezond en wel kunnen omarmen. Het is

een genoeg te vernemen, dat U goed vooruit gaat in uw beroep.⁹ Een mensch die wil, komt voorruit. De lieve Heer moge U verder bijstand verlenen en goede flinke gezondheid. Zoo ik U mededeelde zijn wij beiden goed gezond. Het pakje met thee en portretje zijn niet aangekomen. Zeker verloren gegaan.

Verder maakt onze familie het ook goed. Oom Edmond¹⁰ (75 jaar) is zuwaar ziek geweest. Wonder boven wonder is hij er weer boven op.

Nu lieve Cor, ik zal voor U blijven bidden, dit is het eenige wat ik in dezen treurige tijd voor U doen kan. Mutti wil ook nog eenige woorden schrijven daar om eindig ik, met een hartelijke omhelzing.

Tot ziens!

Brief van 28 januari 1945

De tweede brief dateert van 28 januari 1945 en werd dus geschreven na de bevrijding van Heerlen op 17 september 1944. Een groot deel van Nederland zit dan midden in de beruchte 'Hongerwinter'.

Heerlen, 28 januari 1945

Lieve Corry,

Welke blijdschap uwen brief te ontvangen. Grote ongerustheid hebben wij beiden over U gehad. Maar daar wij elken dag voor Uw welzijn en voor Gerda, Gus en Albert bidden, hebben wij het volle vertrouwen op Gods Heilige Hulp gesteld. Van de verblijvenden in Holland, weten wij niets. Het is erg treurig. Wij hebben noch kolen, noch gas, noch licht. Laten wij hopen dat wij allen ons binnen korten tijd gezond kunnen omhelzen.

Heerlen was in een uur bevrijd. Alle menschen waren gelukkig de verlosser te kunnen toe groeten. Na eenige weken gerust geleefd te hebben begonnen vanuit Duitschland zwaren granaten te komen die velen verwond hebben. Met Kerstmis was

het treurig en met Nieuwjaar precies om 12 uur begon het weer. Die nacht werden wij bezocht en bestookt met brandbommen. Elf groote branden onder andere in het broeder-zuster klooster aan de Gasthuisstraat, Het Volkshuis, de Emmastraat vanaf tante Marie, tot in de Gasthuisstraat. Bij tante Marie was het vuur snel gebluscht en de schade was van bijna geen beteekenis. Daarna nog een aanval. Limburgia, Dautzenbergstraat en nog een aanval op Schunck op het Kerkplein en groote schade aan de St. Pancratiuskerk en nog veel andere kleine gevallen, dus u ziet wel dat we nogal geleden hebben, hier in Heerlen.

Na de bevrijding telt Heerlen omstreeks 80 dooden. Ik geloof niet dat er personen bij zijn die U kent. Vliegende bommen, een gehad buiten Heerlen waarbij een door de [onleesbaar]. Wel zijn er eenige over Heerlen heen gegaan. Wij hebben slechts schade gehad bij het vertrek der Duitschen troepen door het opblazen der wissels voor ons huis, doch hoofdzakelijk glasschade. Nieuw glas is niet te krijgen, zoo dat we [de boel] maar dicht gespijkerd hebben met dik bordpapier. Bij het vertrek der Duitschers werd ook brand gesticht in het postkantoor en het Station. Het Station heb ik met den vrijwilligen ploeg gebluscht, terwijl de Duitschers nog aan de Sittarderweg waren en de kogels nog suisde. Maar [dit is] goed afgelopen. Daar ik toch aan de brandweer ben, wil ik U mededeelen, dat ik nog altijd commandant ben der vrijwilligen en reeds vanaf 5 September in vaste dienst ben. Het gevaar is nog lang niet uit de lucht. Menige nacht hebben we dan ook er aan opgeofferd.

Cor nu kun je zien dat ik nog flink ben, anders zou ik dat niet kunnen. Mutti maakt zich daarover steeds ongerust, maar ik heb A gezegd en zeg ook B. Zoo de oorlogstoestand oogenblikkelijk is, zal het toch niet lang meer duren.

Wij mogen den Goeden God danken dat wij er nog zoo goed af gekomen zijn. Corry, wat het

eten betreft? Nu het gaat nog al. Wat krijgen wij nog op de bonnen? Aardappels zijn er bijna niet meer. Het brood is goed. Nu krijgen wij veel van de geallieerden. Het zal wel steeds beter worden. Tabak: de laatste 5 weken 40 gram Belgische tabak op de bon gehad. Maar een mensch moet maar tevreden zijn. Corry wij hebben de vorige week een boffer gehad. Zeven Amerikanen waren in ons huis ingekwartierd, allen zeer nette mensen. Mutti moest eten bereiden dat zij mee brachten. Zij zijn goed verzorgd geworden en wilden dat Mutti betaald zou worden, wat natuurlijk geweigerd werd. De officier wilde toen dat wij met hun aten. Nu, dat werd gretig aangenomen. Het waren maar vier dagen, maar dat heeft ons goed gedaan. Af en toe zoo een buitenkansje, dat zal ons op de been houden. De winkel is vanaf 5 September gesloten maar we hadden dan ook niet veel meer. Mutti heeft haar werk en ik heb mijn bezigheid in de brandweerkazerne. En wekenlang heb ik daar ook geslapen op den hoozak. Echt gezellig, tusschen mijn gasten, allen jonge ferme gezonden knapen. Mutti was die tijd alleen in huis, maar zij is gelukkig niet bang. Tilli en Teddy hielden haar gezelschap en tevens bewaakten deze twee haar. Poes is dood. Het is wel zwaar die arme hondjes in leven te houden. Hondenvoer krijgen wij niet meer. Mutti heeft in den kelder een houten slaapkamertje laten timmeren met houten vloer en houten wanden, electrisch licht en [er is] zelfs behangen. Het is er lekker warm. Wij slapen er geregeld in. Dat was een goed idee.

Nu iets over de familie. Floor is in Maastricht aan de meisjes- en jongens H.B.S.. Hij heeft een goede positie, maar daar wij slechts 6 km van hem af wonen, kan hij niet naar Heerlen komen. Zoo kort van elkaar en toch gescheiden. Met Kerstmis was hij hier, maar de Kerstdagen zijn niet gezellig geweest daar de Deutsche vliegtuigen ons maar veel te veel bezoek brachten. Hij was gekomen en vertrok en met een mijnwerkersbus. Bij tante Marie is alles wel in haar familie. Van oom Jan hoor ik niet veel, toch is er alles goed. Oom Hary en Corn en Rosalie allen wel. Oom Hary begint oud te worden. De verdere familie hier is in orde. Lorent zat in het R.camp. Die domme jongen heeft zich wat op de hals gehaald. [Niet kunnen achterhalen wat hiermee bedoeld wordt, Ph.v.W.]

Nu, wat de familie van Mutti betreft, dat zal wel erg treurig zijn. Aken is geheel verwoest. Waar haar familie nu is, weten wij niet. Laten wij hopen, dat wij ook hun gezond weeder zien. U schrijft zoo weinig over haar zusters in Antwerpen. Waar is tante Anna en haar gezin? Hopelijk zijn zij betijds uit Kapelle weggevoerd. En tante Fiensche, deel ons toch bij volgende gelegenheid mede hoe zij het

alleen maakt. Mutti maakt zich er erg ongerust over. Het is wel aardig voor haar geweest dat twee officieren die bij ons waren de zaak van haar broer Mathieu in Amerika kenden.

Nu Cor, nu nog iets over mijn brandweerdienst. U weet dat ik niet daar voor betaald word. Niets, alles uit vrijwilligen dienst. Ter bescherming onze mede burgers. Maar nu moet ik morgen beslissen of ik voor vier weken naar Engeland vertrek om het Engelsch brandweerwezen te leeren kennen. Hoe vind je dat? Was ik nu maar een 20 jaar jonger, ik zou er gauw in beslist hebben. Dit gaat niet [uit] van het militaire gezag. Ik probeer klaar te spelen dat de commandant der beroepsbrandweer er naartoe gaat. Het was anders een aardig uitstapje, maar dan zou Mutti weer weken alleen zijn en te bezorgd. Ik zal er nog maar eens over slapen. Uit uw schrijven vernamen wij dat Antwerpen erg bezocht wordt, door de V I een smerig wapen. Goddank hebt U nog geen direct leed er van. Lieve Cor. Ja. Maak maar dat gij er gauw weg komt. Het is erg lief van de arme tante Palmyre U huisvesting te geven. Ik vind dat een prachtig idee. Er zijn op het oogenblik toch op honderd kantoren betrekkingen. Een advertentie in Brussel met uw talen kennis en u zult een flinke betrekking hebben. Bid maar eens goed ter eeren de H. Antonius en alles komt terecht. Over de financiële kwestie het volgende. Ik geef [voor] haar geen Hollands geld mede om den overbrenger niet in gevaar te brengen. Het is streng verboden om geld over te brengen. Kan het met het volgende? Zoolang u geen betrekking heeft, kan tante Palmyre u helpen en dan zal [ik] straks alles met haar regelen. Die kwestie zal ik met den afhaler die aanstaande Dinsdag komt bespreken. Ziet hij er geen gevaar in, dan zal ik hem contanten mee geven. Francs zijn hier niet op de banken te krijgen. Verboden. Zorg u maar spoedig, direct naar Brussel te vertrekken en blijf geen dag, geen uur langer in Antwerpen.

[Waarschijnlijk in antwoord op een volgende brief van Corry]

Lieve Cor. Uit uw schrijven lees ik dat u reeds in Brussel bent. God dank. Nu lieve, laat mij nou even een woordje schrijven voor tante Palmyre. Deel haar mede dat ik met smart vernam het afsterven van mijn lieven, goeden broeder. Wat zou ik zoo gaarne tijdens zijn ziekte hem bezocht hebben en dito op zijn begrafenis geweest zijn. Tante Palmyre is nu ook alleen, zij zal hem missen. Hoe gaarne zou ik haar mondelings gecondoleerd hebben, maar die ellendige oorlog. Dat zij er van overtuigd is dat ik hem in mijn gebeden goed bedacht heb. Het menschen leven is nu eenmaal niet anders dan een beetje plezier en dan weer zorgen en leed. Omhels

haar voor ons beiden Cor, tante Gertrude maakt het nog goed, maar ook zij kan niet komen, slechts 6 km mag men reizen, er is echter ook geen spoor of bus vervoer. Geen telefoon, letterlijk ligt alles stil daar wij nog oorlogszone zijn. Het bulderen der kanonnen is des nachts vooral niet van de lucht. Wij zijn met plaatsen nog dicht bij het front. Hopelijk loopt alles goed af. Er is ook geen post. Dus Cor u kunt wel denken hoe beroerd wij er nog aan toe zijn. Vleesch krijgen wij bijna niet. Geen tabak, bier noch borrel, alles is op. Cor waren toch de overige kinderen ook maar uit den nood want in Holland boven de groote rivieren is het nog 100maal slechter dan hier. Wij hebben tenminste nog onze vrijheid en zijn van de gemeene barbaren verlost. De laatste dagen hebben wij van de aardsch barbaren veel geleden.

Het is te lang om alles te schrijven, mondeling zal ik u alles vertellen wat ik met hun te doen gehad heb. Maar wij zijn van de kannibalen verlost. Och Heere waren de armen Hollanders toch maar van die uitvaagsels der wereld verlost. Ik vrees het ergste voor die arme Al en Gus.

Lieve Cor. Nu wil ik eindigen en hoop dat ge in gezondheid en welstand dit vaderlijk schrijven ontvangen zult. Ge begrijpt wel dat mijn verlangen om u terug te zien onuitsprekelijk groot is. Onze goede arme moeder zaliger is gelukkiger dan wij allen. Haar is heel veel leed bespaard gebleven, wat zou zij zich onrust gemaakt hebben. Maar Corry, zoo goed als wij allen dagelijks voor haar bidden, zal zij zeker voor den troon van den Allerhoogste de bescherming der H. Maagd voor ons allen afsmeaken. Blijf bidden en alles komt terecht. Nu dan in onzen omhelzing en duizend groeten voor de arme tante Palmyre. Groet de overige familie. Allen goeds voor hun.

Omhels, gegroet
Pa en Ma

De Heerlense familie van Wersch

Na de oorlog ging het leven verder, zowel voor vader Ferd. als voor dochter Corry.

Ferd. overleed begin november 1955. Het Limburgs Dagblad van 7 november 1955 publiceerde onderstaande necrologie.

Ferd. H. van Wersch, 79 jaar oud, overleden; een alom bekend Heerlenaar ging heen.

Op 79-jarige leeftijd overleed vrijdagmorgen in het St.-Joseph-Ziekenhuis te Heerlen de heer Ferd. H. van Wersch, een Heerlenaar die zich bijzonder grote verdiensten voor zijn stad verwierf en een arbeidzaam leven leidde als weinig anderen. Hij

was de laatste van de vijf broers van Wersch, van wie het geboortehuis in de Emmastraat staat. Het geslacht van Wersch stamt uit de jaren omstreeks 1660 van de grote boerderij La ferme Lanterne te Wahlwiller. De grootvader van de overledene trok vandaar naar Aken waar hij een koetsiersbedrijf begon. Zijn vader J.W. van Wersch kwam van Aken naar Heerlen, trouwde hier en vestigde in 1859 het bekende schildersbedrijf aan het Emmaplein. Ferdinand werd hier op 26 Juli 1876 geboren. Hij studeerde enige jaren voor onderwijzer en nam daarna als echte paardenliefhebber vrijwillig dienst bij de huzaren. Na de dienst ging hij in 1898 naar de schildersschool te Rotterdam om zich vervolgens met een eigen zaak in de Klompstraat te Heerlen te vestigen. In 1904 trouwde hij met Maria H. Lintjens, een afstammeling van burgemeester Lintjens die van 1820 tot 1843 burgervader van Heerlen is geweest. In 1908 vestigde de heer van Wersch zich in 't pand Stationstraat 6, waar zijn familie nu nog woont.

Wat deze echte Heerlenaar voor zijn stad en het algemeen belang heeft gedaan, daarover zou 'n boek zijn te schrijven. Vooral het verenigingsleven trok hem aan. Zo was hij onder meer jarenlang voorzitter van de R.K.-Middenstandsvereniging en van de R.K. Schilderspatroonsbond. Hij organiseerde middenstandstentoonstellingen, gymnastiekfeesten en wielerveesten. Hij was de eerste voorzitter van het bestuur van een nieuw comité om een groot wielersport gebeuren in Heerlen te organiseren. Dit werd de 'Duivelsrit in de Mijnsad' genoemd. Hij was ook eerste voorzitter in de commissie van financiën en lid van de werkgroep Terrein- en Verkeerscommissie, schuttersfeesten, priesterfeesten, enzovoort. Verder was hij, die de folklore na aan het hart lag, voorzitter van het huldigingscomité bij gelegenheid van het 450-jarig bestaan van de Heerlense schutterij St. Sebastianus en voorzitter van het huldigingscomité bij de viering van het 90-jarig bestaan van de Kon. harmonie St. Caecilia. Na de oorlog verwierf hij grote verdiensten voor de schutterij als lid van de commissie van bijstand; niet voor niets werd hij dan ook tot erelid benoemd. Vier jaar lang diende hij de gemeenschap als lid van de gemeenteraad.

Stoere brandweercommandant

Verder mag zeker zijn jarenlange commandantschap van de Heerlense vrijwilliger brandweer – zowel vóór de oorlog (tot 1930) niet vergeten worden en vooral ook onder de bezetting. Aan hem persoonlijk dankt Heerlen dat op 17 september 1944 – de Bevrijdingsdag – het station niet tot de grond toe afbrandde. Op eigen risico riep hij zijn brandweer

Leden van de vrijwillige brandweer staan voor de kazerne in de houding voor de zojuist weer in functie getreden commissaris van politie Offermans (op de foto met hoed in de hand). Rechts met witte helm commandant Ferdinand van Wersch, 17 september 1944. Foto: Collectie Rijckheyt, Heerlen

mannen op, die dapper met het bluswerk begonnen nadat hij Duitse autoriteiten had weggestuurd met de verzonden mededeling dat hij van hogerhand opdracht had om de brand in het station te blussen. Tijdens de oorlog was hij steeds als eerste op zijn post als de sirenes gierden. Op 70-jarige leeftijd werd hij door de brandweer met een borstbeeld van hem zelf, gemaakt door de Heerlense beeldhouwer H. Stump, vereerd. Gedurende de oorlog van 1914-1918 had hij zich eveneens reeds zeer verdienstelijk gemaakt bij het verzorgen van Belgische geïnterneerden en vluchtelingen. Hiervoor ontving hij van koning Albert de onderscheiding van de gouden palm van de Kroonorde van België. Het oud-Heerlens dialect lag de heer van Wersch ook bijzonder na aan 't hart. Het Nederlands Taalgenootschap kon bij hem terecht wanneer het ging om oud-Heerlense uitdrukkingen, enz. Hij heeft steeds intens met de ontwikkeling en bloei van zijn stad meegeleefd. Een groot liefhebber was hij tenslotte van de jacht waarbij hij als schutter een bekende naam had. Maandagmorgen aanstaande om 10 uur vindt in de St. Pancratiuskerk de plechtige uitvaart van deze Heerlenaar plaats waarna de begrafenis op het kerkhof volgt.¹¹ Tot zover het Limburgs Dagblad van 7 november 1955.

Corry/Cara van Wersch

Cara van Wersch was het pseudoniem van Cornelia Maria Hubertina van Wersch, (Heerlen, 27 mei 1913 – Antwerpen, 24 november 2000). Zij was

toneelspeelster en filmactrice en daarnaast lerares Russisch, yoga en tai chi.

Als dochter van de eigenaar van een schildersbedrijf in Heerlen zou ze een Nederlandse actrice geworden zijn. Ze werd echter in een Nederlands toneelgezelschap geweigerd omdat ze een zachte 'g' had. Vervolgens is ze naar Antwerpen gegaan, waar ze carrière zou maken. Al vóór de Tweede Wereldoorlog was ze verbonden aan de Koninklijke Nederlandse Schouwburg van Antwerpen.¹²

Naast haar werk volgde zij diverse opleidingen. Zo studeerde ze Russisch, Nederlandse taalkunde, studeerde ze aan het Hoger Instituut voor Vertalers en Tolken in Antwerpen en kwalificeerde ze zich onder meer als yogalerares. Haar loopbaan begon in 1930 en zij maakte snel carrière. In 1934 kreeg ze een contract bij het Openluchttheater van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg Antwerpen. Zij had in Valkenburg het gezelschap van de KNS van Antwerpen ontmoet. Charles Gilhuys, de regisseur, stelde haar voor om in Antwerpen aan het conservatorium de toneelopleiding te volgen. Pas na het vroegtijdig overlijden van haar moeder waardoor zij haar kindsdeel van de erfenis in handen kreeg, kon zij het conservatorium betalen. In 1936 slaagde zij met een eervolle vermelding.

Over haar naamsverandering van Corrie naar Cara schreef zij: *Dat Corrie 'Cara' werd komt zo: toen ik mijn eerste contract met K.N.S. Antwerpen afsloot was er al een Corrie in het gezelschap en de directeur dacht dat het verwarring kon scheppen. Mijn Hollandse vrienden noemden mij Karoesjka en daar heb ik toen een afkorting van gemaakt. Vandaar.*

Portret van de jonge Corry (Cara) van Wersch.
Foto: Collectie auteur

Portret van Cara van Wersch op latere leeftijd.
Foto: Collectie auteur

In haar beroepsleven was ze zeer succesvol. Ze speelde onder meer voor het KNS in Antwerpen en voor de Vlaamse Schouwburg in Brussel en ook werkte ze voor de BRT radio en tv onder meer als tolk bij de eerste bemande ruimtevlucht van Yoeri Gagarin. Bovendien was ze werkzaam als beëdigd tolk-vertaler bij de Rechtbank en als lerares Russisch bij diverse onderwijsinstellingen. Later verzorgde ze ook cursussen Yoga en Tai Chi. Cara trouwde in 1950, zij was toen 37 jaar, met de tien jaar oudere Paul Glassée; een weduwnaar. Paul stierf in 1965. Het huwelijk bleef kinderloos. Vele

jaren lang onderhield Cara een intensieve briefwisseling met Johan Daisne, pseudoniem van Herman Thiery (Gent, 1912-1978), een bekende Vlaamse schrijver. Deze briefwisseling begon in 1952. In al die jaren dat ze elkaar schreven, hebben ze elkaar nooit ontmoet.

Cara van Wersch overleed in 2000 in Antwerpen. Zij is 87 jaar geworden.

Uit bovenstaande kan zonder meer geconcludeerd worden dat Cara een succesvolle carrière had. Het zou haar vader veel voldoening hebben geschonken!

Noten

- 1 www.heerlenvertelt.nl/2011/11/bommenregen-op-heerlen/, geraadpleegd op 11-07-2019.
- 2 Gerard de la Haye had het concert-café restaurant Lido aan de Stationstraat 13, Heerlen. www.warsage.nl, geraadpleegd 12-07-2019.
- 3 Het huis van Durlinger, hoek Stationstraat en de Oranje Nassaustraat brandde rond 21.26 uur af. In april 1943 plaatste hij een vacature voor schoenmakersknecht. Het was gevestigd aan de Oranje Nassaustraat 24. www.heerlenvertelt.nl/2011/11/bommenregen-op-heerlen/, geraadpleegd op 11-07-2019.
- 4 Peter Heynen, 22 jaar uit Kerkrade en Joseph van den Berg, 46 jaar uit Heerlen. Bardoul spreekt in zijn artikel over drie doden. Portz is echter overleden na een langdurige ziekte. Weliswaar op 26 februari om 23 uur die dag maar niet als gevolg van het bombardement. www.heerlenvertelt.nl/2011/11/bommenregen-op-heerlen/, geraadpleegd op 11-07-2019.
- 5 Gerda was een dochter van Ferd. en een zus van Corry. www.warsage.nl, geraadpleegd 12-07-2019.
- 6 Mutti was de koosnaam voor de tweede vrouw van Ferd van Wersch.
- 7 Ferd van Wersch was commandant van de Heerlense Vrijwillige Brandweer. www.warsage.nl, geraadpleegd 12-07-2019.
- 8 Zoon Albert, geboren in 1914, werd Al genoemd. Hij woonde en werkte toen in Amsterdam. www.warsage.nl, geraadpleegd 12-07-2019.
- 9 Corrie/Cara was actrice aan het toneel in Antwerpen.
- 10 Edmond van Wersch was een broer van Ferd. die zijn winkel had in de Emmastraat. www.warsage.nl, geraadpleegd 12-07-2019.
- 11 *Limburgs Dagblad* d.d. 7-11-1955.
- 12 https://nl.wikipedia.org/wiki/Cara_van_Wersch, geraadpleegd 12-07-2019.

PAUL BORGER

Paul Borger is regionaal amateur historicus en bestuurslid van Het Land van Herle.

Inkwartiering van geallieerde soldaten en officieren in Hoensbroek

Nadat de bevrijding op 17 en 18 september 1944 een feit was en de doorstoot naar de rest van Nederland en Duitsland tijdelijk stop lag, kwam Hoensbroek achter de frontlinie te liggen. Wel werd vanuit stellingen in Hoensbroek met name Aken onder vuur genomen.

Enorme voorraden goederen, zoals munitie, benzine en allerlei andere zaken die nodig waren om oorlog te voeren, werden aangevoerd en opgeslagen op pleinen en langs straten.

Daardoor liepen er eind 1944 begin 1945 in en om Hoensbroek duizenden militairen rond die allen verzorgd moesten worden.

Gevolg was dat in Hoensbroek, net als in de andere pas bevrijde plaatsen in de mijnstreek, zowel Amerikaanse als Engelse militairen voor kortere of langere tijd werden ondergebracht bij particulieren. De eerste inkwartieringen van Amerikaanse officieren in Hoensbroek vonden plaats op 14 oktober; een week later, op 22 oktober, werden ook Engelse officieren ingekwartierd. De meeste overnachtingen vonden plaats vanaf begin november 1944 tot half februari 1945. De laatste geregistreerde overnachting van Amerikanen was op 26 maart en van Engelsen op 29 maart 1945.¹

In vrijwel elke straat waren er wel een aantal adressen waar militairen waren ondergebracht. Soms werd een gehele compagnie (waarvan de mensen tegelijkertijd kwamen en ook weer vertrokken) ondergebracht in een straat. De Hoensbroekse gezinnen hadden graag militairen in huis. Dit zorgde niet alleen voor afwisseling maar ook werden de overnachtingen vergoed en de militairen namen voor iedereen wel wat mee: voor moeder nylonkousen, voor vader sigaretten en voor de kinderen chewinggum en chocolade. Merken als Wringley's,

Coca Cola, Lucky Strike, Camel, enz., die hier toen nog absoluut onbekend waren, werden door de Amerikanen meegenomen.

Levensmiddelen, kleding en allerlei levensbehoeften werden door de militairen meegebracht waardoor de magere oorlogstoestanden al snel vergeten werden.

Voor het onderbrengen zonder bed van soldaten kreeg men 20 cent per persoon per nacht, met bed 65 cent en voor een officier kreeg men fl. 1,25 per persoon per nacht.

In de meeste gevallen was een officier niet alleen en had deze een chauffeur bij zich die op hetzelfde adres of bij de burens overnachtte.

In totaal waren er tussen oktober 1944 en maart 1945 precies 38.524 geregistreerde Engelse overnachtingen voor 6.639 militairen, waarvan 3.544 met bed en 2.967 zonder bed, ook verbleven er 367 officieren met bed. De Amerikanen registreerden 22.148 overnachtingen voor 3.818 militairen, waarvan 1.298 met bed en 2.490 zonder bed. Er verbleven in diezelfde periode 303 officieren, allen met bed. Opvallend is dat de meeste officieren in of rond het centrum verbleven bij gegoede families. Bij burgemeester Martin logeerden bijna drie maanden lang zowel Amerikaanse als Engelse gewone militairen. De meeste militairen waren, net als de officieren, in en rond het centrum ondergebracht onder andere in de Hoofdstraat, Kouvenderstraat, Juliana Bernhardslaan, Ridder Hoenstraat, Nieuwstraat, Wilhelminastraat en Amstenraderweg. In totaal waren er 1774 gezinnen die in hun huis een of meerdere militairen hadden opgenomen en is aan deze gezinnen een totaalbedrag van 96.436,79 gulden voor deze inkwartiering uitbetaald.

Het merendeel van de militairen verbleef twee tot drie weken bij hun gastgezin om op adem te komen

Eerste Amerikaanse bevrijders in Hoensbroek, Akerstraat Noord, 18 september 1944. Foto: Collectie Rijkzeker, Heerlen

en om hun voertuigen en wapens het nodige onderhoud te geven. Ook verbleven er in Hoensbroek militairen voor een enkele nacht en er was een enkele uitschieter waarbij militairen 85 dagen lang op één adres ondergebracht waren.

Als de militairen wat langer bleven, ontstond er vaak een hechte band die bij sommige families jarenlang in stand bleef. En er zijn uiteraard soms ook vriendschappen ontstaan die resulteerden in een huwelijk. En misschien wat minder fijn: er waren ook vriendschappen met onbedoelde nakomelingen die een Amerikaans (soms getint) of Engels accentje hadden.

Vordering winkels, scholen, kantoren en cafés

Om de vele ingekwartierde militairen van dienst te kunnen zijn, werden bioscopen, garages met werkplaatsen, vele cafés met zalen en een aantal scholen en winkels gevorderd.

Een stuk of tien van de gevorderde winkels waren bestemd voor zowel de Engelsen als de Amerikanen die ieder afzonderlijk hun militairen moesten voorzien van levensmiddelen, sigaretten, snoepgoed en allerlei andere zaken die een leger nodig heeft. De winkels die gevorderd werden, waren winkels die leeg stonden omdat de eigenaren hiervan gevlucht waren. Merendeels waren dat NSB'ers of Duitsers die voor hun daden tijdens de oorlog zeker opgepakt zouden gaan worden.

Om voor vertier te zorgen draaiden er Engelstalige bioscoopfilms in twee bioscopen: het Luxor Theater aan de Akerstraat en de Cinema Palace aan de Heisterberg. Verder konden de militairen in 31 cafés terecht waar natuurlijk ook af en toe geknokt werd. Voor huisvesting van militairen en stalling van voertuigen waren er 16 scholen, Hoeve Lotbroek, de Wijngaardshof, Steenfabriek 'Ten Esschen', Bierbrouwerij Overbroek en houtzagerij Stassen-Marres gevorderd. Ook het Lomahuis, Gezellenhuis Heisterberg, de verschillende vakantie- en jeugthuizen en 22 leegstaande woningen boden voor kortere of langere tijd een onderdak aan de geallieerde militairen. Onderhoud aan de zwaardere voertuigen werd op het terrein van Staatsmijn Emma gedaan omdat daar de ruimte en de benodigde materialen en gereedschappen voorhanden waren.

Kleuterschool St. Theresia

Door U.S.A. Army, met name door Wilbur C. Iseminger, Town Major, werd op 5 oktober 1944 de kleuterschool St. Theresia van de 'Dochteren der Wijsheid' in de Oranjestraat 13 gevorderd voor inkwartiering van kleurlingen, die destijds strikt gescheiden werden ondergebracht en ingezet. Omdat de toiletten bestemd waren voor kleuters moesten deze vervangen worden door zes 'grote mensen' closetpotten die door de firma van Dosselaar diezelfde dag nog zijn geplaatst. Door de inkwartiering van deze soldaten van het Amerikaanse leger in deze

Soldaten werden in Hoensbroek bij vele families gastvrij ingekwartierd.
Foto: Familiealbum T. Ermers

De Amerikaanse soldaat Bill Swindell, na de bevrijding ingekwartierd bij de familie Verstraten te Hoensbroek.
Foto: Karel Verstraten, collectie Rijckheyt, Heerlen

De Engelse soldaat A. Parrott, na de bevrijding ingekwartierd bij de familie Verstraten te Hoensbroek. Foto: Karel Verstraten, collectie Rijckheyt, Heerlen

De Engelse soldaat B. Lock, na de bevrijding ingekwartierd bij de familie Verstraten te Hoensbroek. Foto: Karel Verstraten, collectie Rijckheyt, Heerlen

Een van de gevorderde winkelpanden waar soldaten hun inkopen konden doen. Foto: Familiealbum Köppen

Ingekwartierde soldaten gingen graag op de foto met hun gastgezinnen.
Foto: Familiealbum Köppen

Onderhoud van zwaar materieel bij de Staatsmijn Emma, Foto: Familiealbum Frits Faro

bewaarschool, waren als snel de riolen verstopt. Deze waren gemaakt om kleine kleuterkeuteltjes door te laten, maar op 9 december 1944 moesten de privaten en het riool toch maar eens opengemaakt en schoongespoten worden. De ingekwartierde soldaten gingen absoluut niet zachtzinnig om met hun 'kwartier'. Er werden kasten opengebroken waardoor de meeste spullen zoals schoolbenodigdheden verdwenen. Samen met de beschadigingen aan de inboedel, het verfwerk en het meubilair leverde dit uiteindelijk een schadepost op van 1346,20 gulden waarvan 430 gulden vergoeding voor 172 dagen inkwartiering. De inkwartiering duurde tot 25 maart 1945. Vlakbij de bewaarschool, bij de familie Brassée in de Montfortstraat, logeerde vanaf 29 oktober meer dan twee maanden lang een gekleurde militaire dominee die geestelijke bijstand verleende aan de in de buurt ingekwartierde, gekleurde militairen. De oprit bij de kerk, naast de kleuterschool, werd veelvuldig gebruikt door zwaardere militaire voertuigen. Deze moest op enig moment opnieuw gelegd worden. Deze klus werd geklaard van 10 tot 16 mei 1945 door een stratenmakersbedrijf. De kosten hiervan bedroegen fl. 137,41.²

Lagere Jongensschool Het Heilig Hart

De Town Major Wilbur C. Iseminger vorderde op 25 november 1944 voor de inkwartiering van zijn Amerikaanse Expeditieleger ook de gehele Heilig Hartschool van de Hoensbroekse Vereniging voor R.K. Onderwijs aan de Juliana Bernhardlaan 181. De invorderingsperiode gold in eerste instantie tot 31 december 1944.

Op 3 januari 1945 werd de school gevorderd door het 'British Liberation Army', met name door Captain C. Reed. De Engelse soldaten verbleven er niet zo heel lang, maar richtten aan de inventaris, het gebouw en de omgeving wel flinke schade aan, in totaal voor een bedrag van 621,50 gulden. Dit bedrag was inclusief 33 dagen huurvergoeding à 9 gulden met een totaal van 297 gulden en daarbovenop het stroomverbruik van 59,64 gulden. Nadat de Engelse soldaten waren vertrokken, kwamen er weer Amerikaanse eenheden in diverse periodes die duurden van 6 februari tot 30 maart 1945. De huur die de schoolvereniging kreeg voor deze inkwartiering bedroeg 9 gulden per dag. Nadat het leger vertrokken was, werd de schade opgenomen door aannemer C. Eken met als begeleider kapelaan C. Otten die als secretaris van de Vereniging fun-

Zwaar militair materieel maakte na het vertrek van de legereenheden vaak reparaties van opritten en wegdek noodzakelijk.
Foto: Familiealbum Frits Faro

geerde. Zij constateerden tal van beschadigingen en vernielingen al dan niet moedwillig aangebracht. De schade bedroeg in eerste instantie in totaal 1228,65 gulden waarvan 522 gulden voor 58 dagen huurvergoeding. De rest was voor het verbruik van 6000 kg cokes voor de verwarmingsketel en het herstel van onder andere de toegangshekken, het opnieuw leggen van de speelplaatstegels, drie kinderclosets en verfwerk. De stroomrekening was apart weergegeven en werd gedeclareerd voor een bedrag van 1088,92 gulden.³

Lomahuis en Muziekschool

Het Lomahuis, op dat moment eigendom van Staatsmijnen in Limburg, was op 6 november 1944 door een onderdeel van het Amerikaanse leger gevorderd om een honderdtal officieren te huisvesten die hier ook hun kantoor hadden. De muziekschool aan de Burg. v/d Kroonstraat werd vanaf die dag

voor hetzelfde doel gevorderd en meteen in gebruik genomen.⁴ Op 14 oktober had de burgemeester aan Major Heart van de Amerikaanse troepen de R.K. Bewaarschool van de Zusters aan het Kruis en een gedeelte van de Protestantse school van Dhr. Dingstee aan de Kastanjelaan ter beschikking gesteld. Op verzoek van de Major waren vijf kinderclosetpotjes vervangen door grotere en hogere closetpotten.⁵ De militairen hoefden niet bij hun 'kosthuis' te eten, omdat ze terecht konden bij de diverse gaarkeukens. Volgens Wiel Mengelers, woonachtig aan de Burg. Slanghenstraat, was bij hen zo'n keuken geweest; zijn vader had hem dit verteld.

Heel wat oudere Hoensbroekenaren hebben nog wel herinneringen aan deze inkwartieringsperiode. Alles was spannend aan de 'kostgangers': hun taal (Engels was een taal die toen lang niet zo ingeburgerd was als tegenwoordig) maar vooral datgene wat ze allemaal meebrachten: witbrood, chocolade, kauwgum en sigaretten!

Noten

Noot van de redactie:

Paul Borger stelde een adressenlijst samen waarin alle inkwartieringen bij particulieren staan vermeld en daarnaast een adressenlijst van gevorderde panden. Beide bijlagen bij dit artikel zijn vanwege de omvang hier niet afgedrukt, maar als naslag op onze website geplaatst.⁶

- 1 Alle dossiers hierover zitten in Rijckheyt, Heerlen (RhH), archiefnr. 062, Archief Gemeente Hoensbroek 1940-1947, (AGHbr.), inv.nrs. 1276-1288, Verder zijn gegevens gevonden in de inv.nrs. 1202, 1273 en 1289.
- 2 RhH, AGHbr., inv. nr. 1201.
- 3 RhH, AGHbr., inv. nr. 1193.

- 4 RhH, AGHbr., inv. nr. 1280.

- 5 RhH, AGHbr., inv. nr. 1204.

- 6 Zie www.landvanherle.nl onder tijdschrift, via de vermelding van dit artikel in de inhoudsopgave van MijnStreek.

Over een pas ontdekte schuilkelder in De Egge in Brunssum

BERT VAN OGTROP

Bert van Ogtrop is sociaal geograaf en momenteel procesmanager wijkvernieuwing Oude Egge voor Woningstichting Weller.

Het was een verrassende ontdekking toen bij graafwerkzaamheden in het wijkvernieuwingsgebied Oude Egge in Brunssum op dinsdag 7 april 2020 een schuilkelder uit de Tweede Wereldoorlog tevoorschijn kwam.

Sloopwerken Limburg was in opdracht van Woningstichting Weller bezig met de sloop van 52 woningen in de Oude Egge. De herbouw van deze mijnkolonie rond het Eggeplein en de Voorstraat behoort tot de eerste fase van het wijkvernieuwingproject. Toen graafmachinist John Toering in de tuin van Voorstraat 10 met zijn machine stuitte op wat in eerste instantie leek op een oude riolering, werd het werk stil gelegd en werd ik er bijgehaald.¹

De mijnkolonie die in 1918-1920 door architect Jan Stuyt is ontworpen, is beschermd stadsgezicht. De wijkvernieuwing omvat de sloop van 112 huurwoningen en 18 aangekochte koopwoningen. Deze worden in de oorspronkelijke stijl herbouwd. Daardoor zal het straatbeeld en het karakteristieke aanzien van de wijk behouden blijven.²

Bij de vernieuwing van de Oude Egge in Brunssum verdiepte ik me in de geschiedenis van deze mijnwerkersbuurt. Hiervoor is een 'oral history' project gestart om de verhalen van bewoners vast te leggen, als onderdeel van het behoud van het sociaal-cultureel erfgoed van de mijnkolonie. Oudere bewoners hadden al diverse verhalen over het bestaan van schuilkelders en onderduikhuizen verteld. De schuilkelders zouden bij een renovatie rond 2000 echter allemaal zijn verwijderd. Destijds werd de cultuurhistorische waarde ervan blijkbaar nog niet onderkend.

De schuilkelders werden, zoals op vele plaatsen,

Restant van de schuilkelder bij de Molenstraat 45, die rond 2000 werd verwijderd. Foto: Jacques Herben

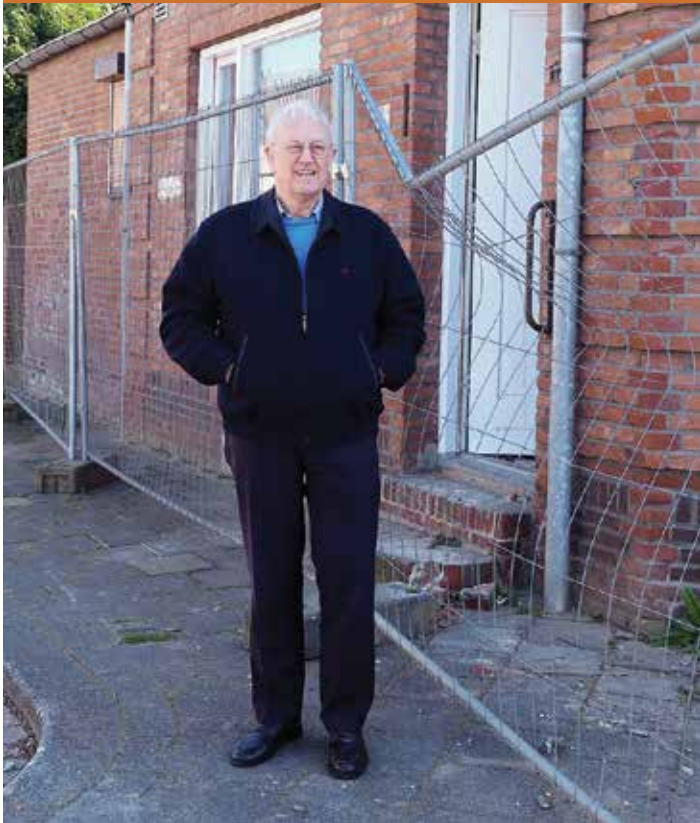

Schuilkelder Voorstraat 10 in 2020. Foto Bert van Ogtrop

door de gemeenten doorgaans gemaakt van hele grote rioolbuizen, ingegraven tot onder het maaiveld en voorzien van zitbanken. Groot was dus de verrassing dat er nog zo'n schuilkelder werd aangetroffen.

Engelse bevrijders schaften bij de woning van John Hendriks (de kleine jongen bij het raam) aan de Voorstraat 10.
Foto: Familiealbum John Hendriks

John Hendriks voor Voorstraat 10. Foto: Bert van Ogtrop

John Hendriks met zijn buurmeisje op de schuilkelder.
Foto: John Hendriks

Voorstraat 10 Coöperatiewinkel jaren '50. Foto: John Hendriks

Bert van Ogtrop betreedt als eerste de schuilkelder op 7 april 2020. Foto: Hans van der Broeck

Hans van der Broeck (projectleider Weller), Wiel Dautzenberg (KSB, directievoerder wijkvernieuwing Oude Egge) en graafmachinist John Toering (Sloopwerken Limburg) bij de ingang van de ondergrondse schuilkelder. Foto: Bert van Ogtrop.

Toeval of niet: in een gesprek op straat met oud-bewoner John Hendriks (77) die nog net een deel van de oorlog in de Oude Egge had meegemaakt, was dit al ter sprake gekomen. John kwam kijken naar de laatste uren van zijn geboortehuis aan de Voorstraat 10. Zijn ouders hadden er destijds de Coöperatiewinkel. Hij vertelde dat er in de oorlog in de achtertuin een schuilkelder was voor eigen gebruik door het gezin Hendriks, maar waar ook de burens regelmatig schuilden bij luchalarm en als er ander onraad dreigde. In de schuilkelder was plaats voor 6-8 volwassenen, zo vertelde hij.

Bij de ontdekking stootte de machinist als eerste op ongeveer een meter diepte op een betonblok dat

een trapgat afsloot. Door deze afsluiting bleek het onderste deel en de rioolbuis intact te zijn gebleven. De schuilkelder bestond uit een gemetseld trapgat met een stenen trap die in verbinding stond met een (hele) grote rioolbuis. Deze was aan het eind met metselwerk afgesloten. Het trapgat was afgesloten met een platliggende houten deur met aan weerszijden een metalen reling. De vrijgekomen grond was als een heuvel over de rioolbuis gestort en raakte in de loop der tijd begroeid. Na de oorlog was de schuilkelder nog gebruikt als speelplek door kinderen. Weller stelt alles in het werk om dit unieke overblijfsel uit de Tweede Wereldoorlog in de Voorstraat veilig te stellen en als cultuurhistorisch erfgoed op te nemen in de nieuwbouw van de Oude Egge.

Noten

- 1 Zie ook *De Limburger*, 9 april 2020 en de website van Weller: <https://www.wellernet.nl/weller/nieuws-publicaties/nieuws/weller-vindt-schuilkelder-uit-de-tweede-wereldoorlog>.
- 2 Zie hierover: de website van Weller <https://www.wellernet.nl/weller/over-weller/projecten/wijkvernieuwing-oude-egge>,

www.wellernet.nl/weller/over-weller/projecten/wijkvernieuwing-oude-egge, geraadpleegd april 2020. Bert van Ogtrop, 'Nieuwe aanpak voor de Oude Egge', *Weller Magazine*, december 2019, 19-21; *De Limburger*, 24 februari 2017, 17 januari

2019, 2 en 4 november 2019. De Egge kreeg de status van beschermd dorpsgezicht mijnkolonie op 21 januari 2009. Zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Rijksbeschermd_gezicht_Mijnkoloniën_Brunssum, Gezien: april 2020.

Thomas Schiphorst (1923-1945), verzetskoerier

MARCEL KRUTZEN

Marcel Krutzen is amateurhistoricus.

Toen het Vaderland een beroep op hem deed, stelde hij zich onvervaard op de bres.¹

Dit 'portret' geeft een levensschets van de Nijmeegse verzetskoerier Thomas Schiphorst, Heerlenaar van geboorte. Tijdens zijn verzetswerk werd hij op heterdaad betrapt. Na een lange lijdensweg eindigde zijn korte leven in het concentratiekamp Mauthausen in Oostenrijk.*

Bidprentje Thomas Schiphorst. Bron: Rijckheyt, collectie bidprentjes

Gezin

Op 29 augustus 1907 trad zenuwarts Fredericus Bernardus Maria Balthasar (Bernard) Schiphorst, geboren op 6 januari 1876, in Schiedam in het huwelijk met Henriëtte Gesina Maria Berkelaar. Uit dit huwelijk werden tussen 1908 en 1924 tien kinderen geboren. Het jongste kind was Thomas Adrianus Maria Schiphorst. Thomas werd op 1 januari 1923 in Heerlen geboren.² Het gezin Schiphorst woonde aan de Raadhuisstraat nr. 2.³ De kinderjaren van Thomas speelden zich af in een omgeving die gekenmerkt werd door huiselijke gezelligheid. Binnen de familiekring werd vaak gemusiceerd. Ook werden toneelstukjes geschreven, ingestudeerd en opgevoerd. Na de lagere school bezocht Thomas het Bisschoppelijk College in Sittard. In dit gebouw waren een gymnasium en een hbs gevestigd. Als internaatsjongen miste Thomas het warme gezinsleven. Zijn vrije weekenden bracht hij het liefst thuis door. Hij was lid van de verkennerij en acoliet in de parochiekerk.⁴

Vader Schiphorst

Tijdens de periode 1919-1940 was vader Schiphorst geneesheer-directeur van het Sanatorium Sint Jozef Heilbron, een herstellingsoord voor mensen met longziekten, gevestigd aan de Gasthuisstraat 26 in Heerlen. Op 17 december 1920 promoveerde hij in Amsterdam tot doctor in de geneeskunde. Niet alleen als zenuwarts, maar ook als militair-commissaris

Familieleden Schiphorst in Heerlen op het station, mei 1941, bij gelegenheid van de verloving van Jan Schiphorst en Tiny Huyts, de maakster van de foto. Thomas staat linksboven, zijn ouders, beiden met hoed, in het midden. Jan Schiphorst (met hoed) staat links achter. Foto: particuliere collectie Lidwien Schiphorst.

van het Rode Kruis van de provincie Limburg, als voorzitter van de Burgerwacht van Heerlen, en als voorzitter van de R.K. Reclasseringsafdeling Heerlen, genoot hij bij velen hoogachting. In het najaar van 1933 nam hij wegens gezondheidsklachten ontslag als voorzitter van de Burgerwacht en als voorzitter van de Reclassering.⁵ Een groot en onverwacht verlies, werd gezegd. Enkele jaren later, in 1939, werd luitenant-kolonel Schiphorst bij Koninklijk Besluit eervol ontslag verleend uit militaire dienst. In 1914 was hij als reserve-luitenant bij de infanterie in dienst getreden. Omdat hij medicus was, werd hij spoedig officier bij de geneeskundige troepen.⁶

Vestiging in Nijmegen

Eind 1940 kondigde dr. Schiphorst aan dat hij wegens gezondheidsproblemen zijn praktijk in Heerlen zou neerleggen en naar Nijmegen zou verhuizen, hetgeen in februari 1941 gebeurde.⁷ Hij zocht in Nijmegen herstel van zijn gezondheid. In het sanatorium te Heerlen werd hij opgevolgd door de zenuwarts dr. J.G.Y. de Jong. De ouders Schiphorst en hun jongste kinderen Willy, Mieke en Thomas vestigden zich in een woning aan de Paddepoelscheweg 15 in Nijmegen. Op 25 augustus 1943 overleed vader Schiphorst op 67-jarige leeftijd na een langdurig en geduldig gedragen lijden, zo lezen wij in zijn overlijdensbericht in de Limburger Koerier van 27 augustus 1943.⁸ Hij zou aan de gevolgen van Alzheimer, een vorm

van dementie, overleden zijn. Hij werd begraven in Nijmegen.⁹

Verzet, arrestatie en gevangenschap

Moeder Schiphorst bleef met haar kroost in Nijmegen wonen. Thomas reisde vrijwel dagelijks van Nijmegen naar Den Bosch waar hij de Middelbare Technische School bezocht. Al vroeg in de oorlog raakte Thomas betrokken bij het verzet. Hij sloot zich aan bij de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (LO) en de Landelijke Knokploegen (LKP) afdeling Maas en Waal. Deze groep onderhield onder meer nauwe contacten met verzetslieden in Noord- en Midden-Limburg. Thomas verzorgde onderduikers, verspreidde illegale bladen, verborg een Amerikaanse piloot en slaagde erin een gearresteerde, zwaargewonde vriend, onder de ogen van de Duitsers uit het ziekenhuis van Heerlen te bevrijden.¹⁰ Verraad lag altijd en overal op de loer. In juli 1944 werd Nico Grijpink, een fotograaf die in de Stijn Buysstraat in Nijmegen woonde, gearresteerd door SIPO-SD Hauptmann Ludwig Heinemann. Terwijl Heinemann en de zijnen op het punt stonden de woning van Grijpink te verlaten, belde nietsvermoedend de student Thomas Schiphorst aan. Hij werd op heterdaad betrapt toen hij illegale pamfletten voor Grijpink kwam brengen. Grijpink werd enkele weken later in vrijheid gesteld.¹¹ Thomas Schiphorst niet. Thomas werd achtereenvolgens in de Koepelgevangenis in Arnhem en in SS-Kamp Vught

gedetineerd. Medeverzetsleden hadden hem willen bevrijden uit Kamp Vught. Deze actie werd echter afgeblazen omdat Kamp Vught begin september 1944 reeds ontruimd was.¹² Op 6 september 1944 werd Thomas vanuit Vught weggevoerd naar Sachsenhausen (D). Eind januari 1945 zou hij in het concentratiekamp Oranienburg, ten noorden van Berlijn, zijn gesignaleerd.

Overleden in Mauthausen

Op 26 februari 1945 kwam Thomas, erg verzwakt door de treintransporten in hartje winter, aan in het concentratiekamp Mauthausen in Opper-Oostenrijk. Enkele weken later, op 9 maart 1945, kwam er een einde aan Thomas' lijdensweg door de diverse nazi-martelkampen. Op 22-jarige leeftijd stief hij in Mauthausen ten gevolge van een ziekte. Het is heel wel mogelijk dat hij aan tyfus, longontsteking, dan wel tuberculose is overleden.¹³ Zo'n twee maanden later, op 5 mei 1945, werd kamp Mauthausen door het Amerikaanse leger bevrijd.

Berichtgeving

Ongeveer één jaar na zijn overlijden ontving de familie Schiphorst via het Rode Kruis het bericht dat Thomas op 22-jarige leeftijd in Mauthausen was overleden. Angstige onzekerheid werd droeve waarheid. *'Als strijder voor de Nederlandsche zaak,*

gaf hij, in volkomen overgave aan Gods H. Wil, zijn jonge leven voor Koningin en Vaderland', aldus een zinsnede uit zijn overlijdensbericht in het Limburgsch Dagblad van 16 februari 1946. Op 21 februari 1946 vond er een requiemmis plaats voor zijn zielenheil in de Augustijnerkerk in Nijmegen en op 25 februari 1946 een mis voor zijn heil in de Sint Pancratiuskerk te Heerlen.¹⁴ In januari 1950 publiceerde de Nederlandse overheid het overlijden van Thomas Schiphorst in de Nederlandsche Staatscourant.¹⁵ De naam van Thomas staat vermeld op de Erelijst van mensen die hun leven voor hun land geofferd hebben.

Andere Nederlanders

Behalve Thomas werden er nog 1659 andere Nederlanders in Mauthausen vermoord, onder wie Limburgers. In 1986 werd er in Mauthausen een monument onthuld voor de 1660 uit Nederland afkomstige slachtoffers. De bekende Limburgse beeldhouwer Appie Drielsma (1937-2014), die zelf als joods jongetje de oorlog wist te overleven door onder te duiken, was de vervaardiger van dit monument. Van de Vriendenkring Mauthausen had hij opdracht gekregen om een kunstwerk te maken.¹⁶ Het monument symboliseert een onderbroken levenslijn.¹⁷ Meer dan 100.000 doden zijn er in Mauthausen gevallen. Velen bezweken onder de onmenselijke arbeid in de steengroeve of werden vergast.

Noten

- * Met hartelijke dank aan dr. Lidwien Schiphorst voor haar bereidwillige medewerking aan het tot stand komen van dit artikel.
- 1 Deel van de tekst op het bidprentje van Tom Schiphorst.
 - 2 Zie Resources Huygens ING. Website geraadpleegd op 19-09-2019: <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/persoonlijkheden/#source=1&page=1305&view=imagePane>. Uit het huwelijk werden de volgende kinderen geboren: 1. Adrianus Bernardus Maria, 11-06-1908; 2. Johannes Bernardus Aloysius Maria, 21-06-1909; 3. Clara Gesina Maria, 01-09-1910; 4. Christina Maria Timothea, 24-01-1912; 5. Bernardus Johannes Modestus Maria, 15-06-1913; 6. Karel Wilhelmus Severinus Maria, 08-01-1916; 7. Antonius Cornelius Ludgeris Maria, 26-03-1917; 8. Wilhelmina Henriëtte Joseph Maria, 10-03-1919; 9. Maria Frederica Josepha Marca, 25-04-1921; 10. Thomas Adrianus Maria, 01-01-1923.
 - 3 *Limburger Koerier*, 20-05-1939. Mail J. (Joëlle) van Engelshoven, medewerkster studiejaar Rijckheydt, d.d. 19-09-2019.
 - 4 Henny E. Dominicus e.a., *Mauthausen, een gedenkboek* [Amsterdam: Stichting Vriendenkring Mauthausen, 1999], 139.
 - 5 De Burgerwacht, in 1918 gevormd, betreft een groep burgers die de maatschappelijke veiligheid moest beschermen tegen 'revolutionaire krachten'. De Nederlandse overheid was namelijk erg geschrokken van de Russische Revolutie en van de opstanden in Duitsland en andere landen.
 - 6 Zie: *De Maasbode*, 27-11-1931; *Algemeen Handelsblad*, 12-05-1932; *Limburgsch Dagblad*, 16-10-1933; *Limburgsch Dagblad*, 18-10-1933.
 - 7 *Limburger Koerier*, 31-12-1940.
 - 8 Zijn echtgenote Hendrika Gesina Maria Schiphorst-Berkelaar overleed in september 1961 op 86-jarige leeftijd. Haar uitvaartdienst vond plaats in de Sint Pancratiuskerk te Heerlen. Daarna werd ze op de Algemene Begraafplaats aan de Akerstraat te Heerlen begraven. Zie overlijdensadvertentie in: *De Tijd - De Maasbode*, 14-09-1961.
 - 9 Zie: *Limburgsch Dagblad*, 30-12-1940; *De Maasbode*, 31-12-1940; *Limburger Koerier*, 15-02-1941; *Limburger Koerier*, 27-08-1943. Geraadpleegd op de website van Delpher op 19-09-2019.
 - 10 Henny E. Dominicus e.a., 139.
 - 11 Lennert Savenije, *Nijmegen, collaboratie en verzet. Een stad in oorlogstijd* [Nijmegen 2018], 352.
 - 12 Mail dr. Lidwien Schiphorst d.d. 14-04-2020.
 - 13 Mail dr. Lidwien Schiphorst d.d. 14-04-2020.
 - 14 Zie: <http://www.oorlogsdodennijmegen.nl/persoon/schiphorst/7fa8ecb3-9115-44f1-ae8a-a866582d5c46>. Website geraadpleegd op 19-09-2019. Zie: *Mededelingen van C.B.- L.O. en Afwikkelingsbureau L.K.P. Landelijke Organisatie voor hulp aan Onderduikers*, nr. 55, 3 augustus 1945. Zie: <https://www.erelijst.nl/thomas-adrianus-maria-schiphorst> Geraadpleegd op 19-09-2019. Overlijdensbericht uit het *Limburgsch Dagblad*, 16 februari 1946.
 - 15 *Nederlandsche Staatscourant*, 19-01-1950, 8, nr. 32213.
 - 16 *Nieuw Israëlitisch Weekblad*, 04-11-1994.
 - 17 Concentratiekamp Mauthausen: <https://www.tracesofwar.nl/sights/1263/Concentratiekamp-Mauthausen.htm> en Nederlands Monument Mauthausen: https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/monumenten_zoeken/oorlogsmonument/3420/mauthausen%2C-nederlands-monument. Geraadpleegd op 19-09-2019.

Houd Moed! Persoonlijke oorlogsverhalen uit Simpelveld en Bocholtz

DIANE SMEETS-HABETS

Diane Smeets-Habets is archivaris in Kerkrade en redacteur van dit tijdschrift.

Op vrijdag 30 augustus 2019 werd door Heemkundevereniging de Bongard in Partycentrum Oad Zumpelveld het boek *Houd Moed! Persoonlijke oorlogsverhalen uit Simpelveld en Bocholtz* gepresenteerd.¹ Deze presentatie was de start van een reeks van diverse activiteiten (o.a. lezingen, filmvertoning, concerten en wandelingen) rondom de viering van 75 jaar bevrijding van Simpelveld en Bocholtz die (mede) door de heemkundevereniging De Bongard zijn georganiseerd.

De titel *Houd Moed!* verwijst naar het artikel over de verzetsstrijder Huub Hamers. Het is een kreet uit een brief die hij vanuit de gevangenis schreef naar zijn familie. Hij wist dat zijn einde naderde, en hoopte dat zijn familieleden hun moed en doorzettingsvermogen zouden behouden om deze moeilijke tijd door te komen. Het was zijn laatste wens aan zijn familie. In deze brief gaf hij ook instructies aan zijn ouders welke spullen vernietigd dienden te worden omdat deze voor het hele gezin belastend waren.

Het boek is een verzameling van 32 persoonlijke oorlogsverhalen: biografieën van verzetsmensen, onderduikers, allen inwoners van Simpelveld en Bocholtz. De verhalen zijn geschreven door verschillende auteurs en gebaseerd op 'officiële' en privé-archieven en gesprekken met nabestaanden.

Het boek start met een thematische opsomming van de oorlogsslachtoffers afkomstig uit Simpelveld en Bocholtz waarbij een korte beschrijving van de persoon en de omstandigheden van overlijden gevoegd is. Bij de slachtoffers gaat het om mensen die zijn gevallen bij de Duitse inval, tewerkstelling in Duitsland, in Duitse krijgsdienst, in concentratiekampen maar ook om verzetsstrijders, slachtoffers van granaatinslagen, verkeersongevallen en inslagen van

de vliegende V2 bom. De gevallen in Nederlands-Indië zijn ook opgenomen in de lijst van slachtoffers. Aan diverse slachtoffers wordt verderop in het boek een artikel gewijd. Een aantal opmerkelijke verhalen wordt hieronder toegelicht.

Een dramatische samenloop van omstandigheden kost in de vroege ochtend van 20 december 1940 vier mensen het leven. Op de bewaakte spoorwegovergang aan de Heiweg in Bocholtz komt de bus waarin zij vervoerd worden naar de mijn in botsing met de stoomtrein. De mijnwerkersbus voert een gedimde verlichting vanwege de verplichte verduistering. Daarbij zijn de spoorwegbomen geopend en heeft de chauffeur van de bus de trein niet gezien. Chauffeur Hubert Meesters en mijnwerkers Hubert Dodemont, Jacob Meesters en Herman Vankan overlijden aan de gevolgen van dit ongeluk. Een kort maar wel een zeer indrukwekkend artikel vertelt het verhaal van een 2-jarig meisje. Zij is overleden als gevolg van een zgn. shellshock, opgelopen bij een aanval op Aken op 11 januari 1944. Ze heeft tijdens het bombardement niet in de schuilkelder kunnen schuilen.

Huub Hamers (1921-1944), omgekomen in concentratiekamp Oranienburg (29 december)

Sjeng Coenen (1915-1944), verzetsstrijder Simpelveld, gefusilleerd op de Cauberg in Valkenburg (6 september)

Wiel Grooten (1918-1944), verzetsstrijder Bocholtz, waarschijnlijk gefusilleerd, in kamp Vught (5 september)

De klap van Wittem, die plaatsvond op 21 juli 1944, is een ingrijpende gebeurtenis waarbij in een keer tien verzetsmensen werden opgepakt. Het verhaal over deze gebeurtenis is verwerkt in het artikel over de verzetsstrijders Sjeng Coenen en Huub Hamers. In de artikelen zijn getuigenissen van een overlevende, Paul Horbach, en de eerder genoemde brief van Huub Hamers aan zijn ouders als informatiebron gebruikt.

Een nog steeds onderbelichte groep slachtoffers van vervolging in WOII bestaat uit Sinti en Roma.

In de bundel is een uitgebreid artikel gewijd aan de Sinti familie Franz die tijdelijk in Bocholtz gewoond heeft. De familie Franz, bestaande uit vader Johan, moeder Ernestine en acht kinderen, trekt rond met een woonwagen door België en Zuid-Limburg. Sinds 1940 vinden ze in de winter onderdak in Bocholtz, in een klein huisje met het adres Baneheide 25. De familie wordt gastvrij ontvangen in Bocholtz. Als het verbod op rondtrekken met een woonwagen op 1 juli 1943 ingesteld is, wordt dit hun permanente woonadres. Echter in de zomer van 1943 laat de toenmalige burgemeester van Bocholtz, dhr. Houbiers, het huisje zonder aanwijsbare reden onbewoonbaar verklaren. Hiermee was het lot van de familie Franz bezegeld. De familie wordt onder politiebegeleiding naar het verzamelkamp in Maas-tricht gebracht. Op die plek krijgen ze toestemming om naar Beek te verhuizen met hun woonwagen. Daar worden bij een (landelijke) razzia op 16 mei 1944 negen leden van de familie opgepakt. Via

Westerbork worden ze naar Auschwitz-Birkenau vervoerd en van daaruit naar diverse werkkampen. Slechts drie leden van de familie Franz (de jongste kinderen) overleven hun deportatie. Tekenend voor de houding van de Nederlandse staat tegenover de Sinti- en Roma-gemeenschap is dat zij na de oorlog geen schadevergoeding, 'Wiedergutmachung', ontvangen omdat zij (de Sinti en Roma) niet op racistische gronden waren vervolgd, maar vanwege hun 'asociale en criminele' gedrag.

Op 16 mei 1993 (49 jaar na de landelijke razzia!) werd er in Beek een monument onthuld ter herinnering aan de deportatie van de familie Franz. De tekst op het monument 'wij lieten hen gaan' heeft veel ophef veroorzaakt omdat het door velen als een verwijt gezien wordt aan het adres van de inwoners van Beek.

Het belang van dit boek is met name de inkijk die het geeft in de persoonlijke verhalen van de slachtoffers en hun familie, en daarmee inzicht in hun keuzes en de gevolgen hiervan.

Aardig om te vermelden is dat vorig jaar alle 75-jarigen uit de gemeente Simpelveld dit boek cadeau hebben gekregen van de gemeente Simpelveld. Zij zijn allemaal geboren in het bevrijdingsjaar 1944. Het boek is te verkrijgen voor de prijs van € 30, - bij de Heemkundevereniging de Bongard (boekwinkelje aan de Baan, De Baan 52, Bocholtz of bij Luc Wolters, Dr. Schweitzerstraat 4, 6369 XL Simpelveld). De eerste oplage was al vrij snel uitverkocht, maar in februari 2020 is een herdruk verschenen.

1 Drs. L. Wolters, Houd Moed! Persoonlijke oorlogsverhalen uit Simpelveld en Bocholtz [Aken, 2019]. ISBN/EAN: 978-90-805883-8-7. 441 pg. Geïll. Prijs € 30.

AANGESTIPT...

DIANE SMEETS-HABETS, ANITA QUAEDACKERS EN ROELOF BRAAD

Langs oorlogssporen in Kerkrade/Auf den Spuren des Zweiten Weltkrieges in Kerkrade

Beleef Kerkrade; wandel- en fietsroute (Kerkrade 2019), 24 pagina's, formaat 14,5 x 21 cm, geïllustreerd. Te downloaden (ook voor de gps) op: <https://www.visitzuidlimburg.nl/media/865450/langs-oorlogssporen-in-kerkrade.pdf>. Gratis verkrijgbaar bij VVV-vestigingen in Kerkrade en Heerlen, Abdij Rolduc en de gemeente Kerkrade.

Ter gelegenheid van de viering van 75 jaar bevrijding van Limburg van de Duitse bezetting is deze op 5 mei 2019 gepresenteerde wandel- en fietsbrochure samengesteld. Dit in nauwe samenwerking tussen de gemeente Kerkrade, Oranjevereniging Kerkrade en VVV Zuid-Limburg.

In en rondom Kerkrade is in de Tweede Wereldoorlog hevig gevochten. De sporen hiervan zijn nog deels zichtbaar. De Nieuwstraat is nu weliswaar geen streng bewaakte grens

meer, maar spreekt nog steeds tot de verbeelding. Het feit dat de brochure tweetalig is (Nederlands en Duits) laat zien dat deze grens 75 jaar na dato geslecht is.

De brochure bevat een wandelroute van 7 km die start in het centrum bij HuB.Kerkrade en voert langs oorlogsgraven en oorlogsmonumenten (waaronder het Indië-monument). De route is (met afkorting) ook geschikt voor scootmobiel, rolstoel en kinderwagen. De fietsroute maakt deels gebruik van fietsknooppunten en heeft een lengte van 27 kilometer, maar kan ingekort worden. Vanuit Rolduc voert de route via de Nieuwstraat, Kerkrade-west, Eygelshoven naar Herzogenrath.

De 'bezienswaardigheden' zijn op de kaart aangeduid en in de bijbehorende tekst wordt de informatie over de bezienswaardigheid aangevuld met een stukje historie.

Een bijzonder monument langs de wandelroute is het evacuatiemonument: een plaquette die herinnert aan de gedwongen evacuatie van meer dan 30.000 Kerkradenaren op 25 september 1944. Het monument en de kapel voor de Vrede zijn onlosmakelijk met deze gebeurtenis verbonden. Deze werden door de inwoners van Kerkrade opgericht als dank voor de goede afloop en de veilige terugkeer na de evacuatie. Al 75 jaar wordt hier gebeden voor de vrede.

Als extra is een lijst opgenomen met de Stolpersteine die in Kerkrade gelegd zijn.

De brochure is geïllustreerd met (historische) foto's, in een handzaam formaat uitgevoerd en geeft in het kort een beeld van de herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog in Kerkrade. [DSH]

"Doa boave, doa stubt ut !" Over de bevrijding van Welten-Benzenrade e.o. op 17 september 1944.

Door Marcel Krutzen en Egidius Weerts [Barneveld 2019], 46 p., geïllustreerd. ISBN 978-94-6328-204-8. Het boekje heeft een beperkte oplage en is voor € 7,- verkrijgbaar via krutzen@home.nl.

Limburg herdenkt 75 jaar bevrijding. Tussen 12 september 1944 (Mesch) en 3 maart 1945 (Arcen) werd Limburg door de geallieerden bevrijd. Welten-Benzenrade was op 17 september 1944 aan de beurt. Amateurhistorici Krutzen en Weerts stelden een boekwerkje samen waarin zij een beeld schetsen van een aantal gebeurtenissen rond de bevrijding van Welten-Benzenrade op die gedenkwaardige 17e september 1944. Op 12 september begon de Amerikaanse opmars in Limburg en op 16 september werd de eerste Amerikaanse verkenningspatrouille in Heerlen gezien. Vanaf dat moment gebeurde

er in Heerlen en meer bepaald in Welten-Benzenrade, waar dit boekwerkje over verhaalt, van alles. De auteurs hebben de belevenissen van de bewoners, die hierover al eerder vertelden in onder meer het Limburgs Dagblad en eerder verschenen publicaties en op de site 'Heerlen Vertelt', verzameld en opnieuw uitgegeven.

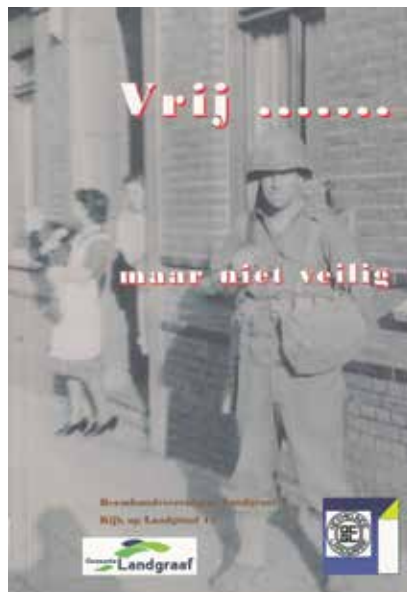
Na een korte inleiding over de historische gebeurtenissen op militair gebied komen elf ooggetuigen aan het woord. Zij verhalen allemaal uit eerste hand over hoe zij als 'gewone' mensen de bevrijding na ruim vier jaar bezetting ervaren hebben. De titel van het boekje is ontleend aan het verhaal van een van deze ooggetuigen die vertelt hoe hij op die 17e september met een aantal anderen de Zandweg omhoog liep om poolshoogte te gaan nemen omdat ze mitrailleurgeratel en granaat-inslagen hadden gehoord. Ze werden onderweg door een voorbijganger gewaarschuwd met de woorden: "Doa boave, doa stubt ut!". Zij hebben zich hierdoor overigens niet van hun voornemen zelf te gaan kijken laten afhouden. Na deze persoonlijke verhalen geven de auteurs nog een beknopt overzicht van de verdere gebeurtenissen waaronder de evacuatie van Kerkrade en over het verblijf van de Amerikaanse bevrijders en hun contacten met de plaatselijke bevolking. Dit vlot geschreven boekje staat garant voor een paar uurtjes informatief leesplezier. [AQ]

Vrij maar niet veilig en

Landgraaf 75 jaar vrij

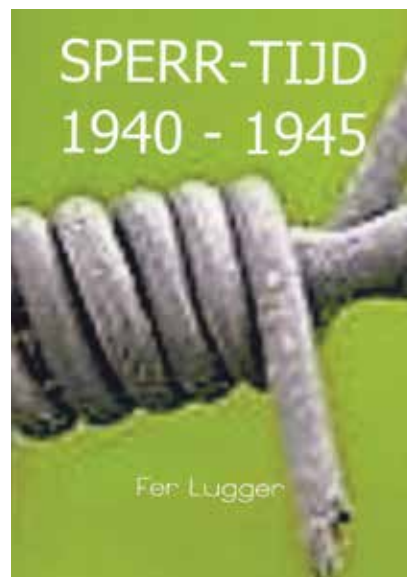
Jo Schiffelers (eindred.) e.a., (Landgraaf 2019). Kijk op Landgraaf 13. 256 p., geill. Prijs: € 17,50; resp. (Landgraaf 2019). Kijk op Landgraaf 14, 276 p., geill. Prijs: € 17,50

Heemkundevereniging Landgraaf nam het Open Monumentenweekend in september 2019 te baat om op grootse wijze aandacht te geven aan de herdenking van 75 jaar bevrijding Landgraaf. Er was een boekenmarkt en een thematentoonstelling en rond

het middaguur de presentatie van twee boeken uit de serie 'Kijk op Landgraaf'. Deel 14 *Landgraaf 75 jaar vrij* was al eerder in 2014 uitgebracht, maar werd bij deze gelegenheid aangevuld en verbeterd. Allerlei onderwerpen rond oorlog en bevrijding komen aan de orde, gebaseerd op oral history, literatuur- en bronnenonderzoek. Enkele onderwerpen: persoonlijke verhalen, de inval, gijzelaars, grensarbeid, duivenmelkers, luchtbescherming, distributie en de mijnen.

Deel 13 *Vrij..... maar niet veilig* kijkt ook naar onderwerpen van na de Tweede Wereldoorlog. Naast onderwerpen over bezetting en bevrijding, c.q. de gebeurtenissen in Landgraaf kort na de bevrijding, waaraan het boek de titel ontleent, komen onderwerpen aan bod als onteigening en ontwijping en het herstel in de Duitse Grensstreek, getuigenissen van Landgrafenaren in Nederlands-Indië en de 'vergeten oorlog' in Korea. De vele opgetekende bijdragen lijken bijna alles over de wederwaardigheden in de Landgraafse kernen tijdens en na de oorlog te vertellen. Maar dat is op de ruim 500 bladzijden van beide boeken, waarin ook vele illustraties in zwart-wit en kleur zijn opgenomen, natuurlijk onmogelijk. Daarom wordt uitgebreid verwezen naar literatuur en bronnen, zodat u verder kunt lezen en wellicht nog inspiratie krijgt om nieuwe verhalen op te tekenen. [RB]

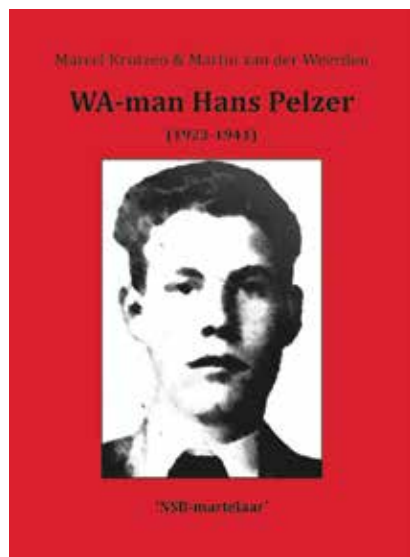

SPERR-TIJD 1940-1945 *Autobiografische verhalen van een oorlogskind.*

Door Fer Lugger (Heerlen 2019), 108 p. ISBN 978-94-6386-564-7. Prijs: € 12,50 (alleen te koop bij Van der Velden Van Dam in Heerlen).

De op 11 maart 1938 in Schandelen geboren Fer Lugger schreef sinds hij na zijn pensioen als etaleur de computer heeft ontdekt meerdere boeken. In 2002 verscheen zijn eerste. De 82-jarige schreef eerder al enkele verhalen die iets met de Tweede Wereldoorlog en zijn thuisstad te maken hebben, zoals in 2003 'In de nevel van de nacht', in 2015 'Zwarte kool' en in 2014 'Thuis in Heerlen'. Zijn boeken kenmerken zich als verhalenbundels,

al dan niet met autobiografische elementen. *Sperr-tijd 1940-1945* is uitgegeven bij gelegenheid van de viering van 75 jaar bevrijding en bevat verzamelde oorlogsverhalen. In twaalf hoofdstukken haalt hij herinneringen op, die deels op overlevering moeten berusten gezien de leeftijd van de auteur tijdens de oorlog. Verschillende plekken rondom Schandelen worden genoemd en de belevenissen rond bijvoorbeeld 'Avondrood', 'Koempel Sjeng', 'Kerstnacht in de oorlog' en 'Centurions rond de vijver' worden kleurrijk verteld. Het zijn lezenswaardige bijdragen, wellicht over wat ingekleurde ware gebeurtenissen, die je met een glas wijn bij de open haard in een keer uitleest. [RB]

WA-man Pelzer (1923-1941); 'NSB-martelaar'

Door Marcel Krutzen en Martin van der Weerden (Barneveld 2020), 67 p., geïll., ISBN 97894-6328-348-9. Prijs: € 8,-. Te koop bij boekhandel Van der Velden Van Dam in Heerlen (bijna uitverkocht, tweede meer uitgebreide druk is in voorbereiding).

Het wordt niet altijd goed begrepen als je beweert dat een NSB-er ook in staat was tot iets goeds. De rel waarbij de jonge Hans Pelzer die kort daarvoor lid was geworden van de paramilitaire weerbaarheidsafdeling van de NSB in Nieuwenhagen, om het leven kwam, vond plaats op 21

maart 1941. De afdeling provoceerde al enige tijd met het overal ophangen van NSB-vlaggen. Aan de Heereweg kregen die bewuste vrijdag 's avonds 12 colporteurs van de Nederlandse Unie het aan de stok met zo'n 25 mannen van de WA-afdeling. Daarbij kwam een van de toegesnelde Marechaussees om het leven. Pelzer kwam om doordat hij in het ontstane vuurgevecht de kogel had opgevangen die voor zijn commandant bestemd was. Pelzer werd enkele dagen later door de NSB met de hoogste eer begraven op de begraafplaats aan de Akersstraat en opgenomen in het rijtje van 'NSB-martelaren'. Krutzen schreef een boeiend verslag over het gebeuren en over de voorgeschiedenis en de nasleep ervan, dat hier en daar door geschiedenisleraar Martin van de Weerden werd aangevuld. Het is een lezenswaardige geschiedenis over een foute Nederlander die ook 'oorlogsslachtoffer' werd. [RB]

"Feel at home, soldier!" Van Clubmobile & Serviceclub tot Rest Center

Door P.A. Pauwels (Heerlen 2019), 48 p., geïll. Prijs: € 3,00. Te koop bij o.a. boekhandel Van der Velden Van Dam in Heerlen en Thermenmuseum.

Het Heerlense 4 en 5 mei comité heeft bij gelegenheid van 75 jaar bevrijding van Heerlen eind september 2019 deze brochure uitgegeven met het verhaal over de stad achter de frontlinie, waar de bevrijders even tot rust konden komen. In het boekje is de eerder door Peter Pauwels gepresenteerde wandeling door Heerlen Rest Center uit 2004 en 2019 opgenomen, nieuw vormgegeven en verder uitgewerkt. De auteur legt in het boekje uit hoe het idee van Rest Center is ontstaan uit de Engelse Service Clubs, vertelt kort over de bevrijding van de stad en hoe soldaten met verlof een douche konden nemen bij de Oranje-Nassaumijn I. Ook op de rol van de Red Cross-club in het voormalig Hema-gebouw aan de Dr. Poelsstraat gaat hij uitgebreid in en

hoe in 'clubmobiles' door drie à vier vrouwen geserveerde donuts en koffie bij de 'soldiers' mateloos populair waren. De wandeling beschrijft alle nog te bekijken plekken waar de soldaten zich van oktober 1944 tot en met april 1945 konden ontspannen, hun soldij kregen en boodschappen konden doen. Soms waren het de normale uitgaansgelegenheden die een Amerikaanse naam kregen, zoals 'The GI-Round up-Beergarden' aan de Saroleastraat 48, waar de wandeling begint, 'The Barber Shop' en 'The Officers Dining Club' aan het Wilhelminaplein en 'The Windmill' in Schunck. Leuk om te lezen en om nog eens de plekken te verkennen waar de GI's vertier hadden en nuttige dingen konden doen. [RB]

149 Voerendalers in Indië en Nieuw-Guinea, 1945-1962, 5 keerden niet terug ...

Fotogedenkboek. Door Wiel Niks (Ubachsberg 2019), 332 p. (A4), geïll. Uitgave in eigen beheer. Prijs: € 30,95 (excl. verzendkosten). Verkrijgbaar via wiel62@home.nl of 045-5713965.

Direct na de Tweede Wereldoorlog werd Nederland geconfronteerd met de onafhankelijkheidsstrijd van Nederlands-Indië en Nieuw-Guinea. Ongeveer 150.000 Nederlandse soldaten werden naar Indië gestuurd voor deze koloniale oorlog, waaron-

der dus 149 Voerendalers (2 daarvan vrouw). Vijf mannen sneuvelden en werden begraven op Indonesische bodem. In Ubachsberg staat sinds 2010 een herdenkingsmonument, waarbij sindsdien jaarlijks op 1 september voor deze vijf mannen een herdenking plaats vindt. Wiel Niks is voorzitter van de 'Stichting 1940-1945 Ubachsberg' en heeft met zijn team de verhalen en belevenissen tijdens de achteraf gezien zinloze strijd van de Voerendaalse Indië- en Nieuw Guinea-gangers verzameld en beschreven. Voor naslag en vervolgonderzoek is het jammer dat er nauwelijks naar de gebruikte bronnen verwezen wordt. Wel wordt aangegeven dat betrokken veteranen vele van de persoonlijke bijdragen en foto's hebben aangeleverd. In ieder geval is het boek een waardig gedenkteken geworden dat al lezend respect oproept voor de veteranen. [RB]

Op eigen gezag. Politieverzet in oorlogstijd

Door Hinke Piersma (Amsterdam: Querido, 2019), 256 p. (17x24 cm), geïll., paperback, ISBN 978-90-214-1683-0. Prijs: € 22,50, als e-book: € 12,99.

Senior-onderzoeker bij het NIOD
Hinke Piersma schreef in opdracht van de politie dit boek over het politieverzet. Tot lang na de oorlog was het

algemene beeld dat de politiemannen 'Moffenknechten' waren en dus in de oorlog 'fout' waren. Piersma corrigeert dit beeld op boeiende wijze. Heel wat mannen en vrouwen hebben hun leven geriskeerd met verzetsactiviteiten, waarvan het merendeel uit onopvallende acties bestond. Velen zochten de balans tussen behoud van de baan en hun morele grenzen. Het doet goed dat in het boek dat de landelijk geschiedenis van het politieverzet beschrijft ruime aandacht is voor de rol van commissaris Offermans van de Heerlense Gemeentepolitie en zijn zoon Leo, die een belangrijke rol vervulden bij het Heerlens-Limburgse politieverzet. Jammer alleen dat er nauwelijks aandacht is gegeven aan de mannen van de mijnpolitie die in de verzetsbeweging van onderduikersnest Heerlen een belangrijke rol hebben gespeeld en nauw samenwerkten met de Heerlense politie. In ieder geval heeft Piersma met haar boek een gedegen onderbouwde geschiedenis vastgelegd. [RB]

"In opdracht van de Duitse overheid". Documenten uit 1940-1945 gevonden in de voormalige R.K. Jongensschool St. Bavo te Nuth

(Beekdaelen 2020), 172 p., geïll., paperback. Prijs: € 14,99. Te koop bij Office Center Nuth.

Een pak brieven uit 1940-1945 van de 'Duitse overheid' aan de scholen, gevonden tussen allerlei schoolspullen van de voormalige jongensschool St. Bavo, was de aanleiding voor de samenstelling van de in dit boek gebundelde bijdragen. Het werd aangekondigd bij gelegenheid van de herdenking van 75 jaar bevrijding Nuth, nu onderdeel van Beekdaelen, op 18 september 2019 en door burgemeester Eric Geurts gepresenteerd op de nieuwjaarsreceptie op 3 januari in Merkelbeek. Herman van Rensch verzorgde de toelichting bij de documenten, die deels in dit boek zijn weergegeven, in zijn bijdrage: 'Overval op de ziel van kinderen in Nuth'. De eer voor het voorwoord was uiteraard voor de burgemeester. Meerdere auteurs leverden bijdragen voor dit prachtig vormgegeven boek in groot formaat (30x30 cm). Deels hebben die te maken met de bevrijdingsfeesten. Belangrijk voor historici en uiteraard ook voor degenen die kennis willen nemen van het oorlogsverleden van Nuth en omstreken zijn de oorlogsverhalen van inwoners van Nuth, noemenswaardige feiten uit Nuth tijdens de oorlog en plekken waar Stolpersteine voor omgekomen Joden zijn geplaatst. [RB]

Bevrijding in Welten

Foto's: collectie
Rijkheyt, Heerlen

Welte bevreid

Grienend reep d'r dütsje soldoat
bei ós vuur de duur: 'meine Heimat'
Neet vöal later woeëd 'e in ós sjtroat doeëdgesjoate.
Wie de drei amerekane die bei ós slepe, weggónge,
uëverlaande ze de mam mit eëteswaar
en hoofde d'r pap neet mieë d'r boer óp...
Groeëte lüj preufde an de vriiheid mit danse óp de sjtroat.
Mit 9 joar preufdes-te amerekaanse keuksjkes, kouwgom en sjokkelaat.
Aaf en tow bulderde de kanon in de wei achter ós
en d'r uëverbuurman reep vanoet 't oape daakvinster: 'Oake brent!'
Weë van ós bevreiders hat zieng letste 'Heimat' in Mergroate?

Ger Prickaerts